

KS. ANDRZEJ KWAŚNIEWSKI* – KIELCE

KSIEGOZBIÓR KAPITUŁY KIELECKIEJ W ŚWIELE INWENTARZA Z 1598 ROKU.

Źródła

Podstawą źródłową niniejszego artykułu jest inwentarz biblioteki kapitulnej zamieszczony w protokole wizytacji generalnej przeprowadzonej w kolegiacie kieleckiej przez kardynała Jerzego Radziwiłła w roku 1598¹. Zapisy inwentarza pozwalają na odtworzenie zawartości biblioteki. Niezwykle cenny jest sam księgozbiór kapitulny; zachowany niemal w całości od XV wieku. W opracowaniach na temat księgozbiorów historycznych często pisze się o wojnach, zniszczeniach, kradzieżach, celowym niszczeniu księgozbiorów, o działalności Hitlera. W odniesieniu do księgozbioru kieleckiego nic z tych rzeczy nie pasuje. Zachował się!

Zachowany księgozbiór daje duże możliwości badawcze. Rękopisy kapitulne zostały zinwentaryzowane, w roku 1971 opublikowany został katalog ks. Jerzego Wolnego. W niniejszym artykule katalog ten został wykorzystany do interpretacji zapisów archiwalnych. W ostatnim czasie, w trakcie kwerendy do doktoratu badaniom zostały poddane druki księgozbioru kapitulnego². Wynikiem kwerendy jest prowizoryczny, niepublikowany katalog inkunabułów i staroduków. Katalog ten pozwolił na szybkie i pomyślne przyporządkowanie zachowanych druków do zapisów archiwalnego źródła jakim jest inwentarz zamieszczony w protokole wizytacyjnym z 1598 roku. W przypadkach niezachowania się danej pozycji podawano informacje z literatury. Pełną interpretację lakonicznych danych archiwalnych z 1598 roku uzyskuje się zwykle tylko w przypadku zachowania książki notowanej wówczas.

* Ks. Andrzej Kwaśniewski – dr historii, dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach.

¹ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, *Acta visitationis ecclesiarum collegiatarum, monasteriorum et aliarum ecclesiarum parochialium a. D. 1597/98*, sygn. AV Cap. 9, s. 473-478. Protokół wizytacyjny był podstawą artykułu opublikowanego w kieleckim czasopiśmie „Radostowa” - J. Garbacik, *Wizytacja kolegiaty kieleckiej przez kardynała Jerzego Radziwiłła*, „Radostowa” 3 (1938), nr 3-4, s. 64-67.

² A. Kwaśniewski, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze kieleckiej w XVIII wieku*, Lublin 2010. [Praca doktorska w Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II].

W trakcie porównywania zapisów archiwalnych z zachowanymi drukami okazało się, że niektóre druki notowane w 1598 roku obecnie nie zachowały się w księgozbiorze kapitulnym. W związku z powstałą potrzebą przeprowadzona została kwerenda w księgozbiorze seminaryjnym w Kielcach. Poszukiwaniom zostały objęte inkunabuły i druki szesnastowieczne. Wytypowani zostali autorzy i tytuły dzieł, których obecnie brak w księgozbiorze kapitulnym. W ten sposób odnaleziono zostało kilka druków, które w wieku szesnastym przynależały do księgozbioru kapitulnego, w późniejszym czasie dzieła te znalazły się w księgozbiorze seminarium kieleckiego. Większość wytypowanych sygnatur nie posiadała proveniencji kapitulnej, do niektórych brak było dostępu. Odnalezienie kilku druków jest skromną gratyfikacją kwerendy, która w dużej części zakończyła się wynikiem negatywnym. Zapewne w przyszłości odnalezione zostaną inne druki.

Często druki biblioteki seminaryjnej z tytułami zaginionymi z biblioteki kapitulnej są uszkodzone. Gdy nie ma karty ze stroną tytułową, nawet jeśli druk pochodzi fatycznie z biblioteki kapitulnej nie można tego udowodnić. Takie „silne” podejrzenie pojawia się w odniesieniu do inkunabułów. Gdy znajdujemy w księgozbiorze seminaryjnym dzieło danego autora pod dokładnym - notowanym tytułem w inwentarzu archiwalnym z 1598 roku, to wydaje się wysoce prawdopodobne, że druk ten jest kapitulny, jeśli jest zdefektowany nie można zwykle określić proveniencji.

W przypisach aneksu znajdują się zapisy niosące wiedzę w zróżnicowanym stopniu. Pełne wyjaśnienie zapisu archiwalnego jest wówczas, gdy rękopis lub druk zachował się. Gdy znajduje się on w księgozbiorze kapitulnym nie wymaga to żadnych wyjaśnień. Gdy druk przechowywany jest w księgozbiorze seminaryjnym wówczas oznacza to, że posiada proveniencję kapitulną i dlatego został przyporządkowany do zapisu inwentarza. Jeśli druk umieszczony w przypisach aneksu posiada sygnaturę biblioteki seminaryjnej (BWSK Kielce) wówczas jest to jednoznaczne, że druk ten został przyporządkowany do zapisu archiwalnego z powodu posiadania wcześniejszej proveniencji kapitulnej. Gdy w przypisach aneksu spotykamy informację z bibliografii, oznacza to, że druk nie zachował się i w związku z licznymi zwykle wydaniem podawany jest w dowolnym, wybranym wydaniu. Jeśli chodzi o manuskrypty w przypisach umieszczone zostały opisy i ustalenia ks. Jerzego Wolnego. Zwykle podawane jest w przypisach pierwszeglówne dzieło kodeksu. Niesposób było cytować całego opisu. Dlatego czytelnik zmuszony jest do korzystania z katalogu Wolnego. W przypisach aneksu podane zostały informacje o wcześniejszych losach danego druku: przynależność do księgozbioru kapitulnego w 1571 roku³, lub przynależność do jakiegoś księgozbioru prywatnego zanim druk trafił do biblioteki kapitulnej. Są to informacje cenne i stanowią dodatkowy materiał dowodowy potwierdzający metodę badawczą polegającą na przyporządkowywaniu druku do zapisu inwentarza. Publikację badań na temat księgozbioru kapituły kieleckiej rozpoczyna artykuł o prywatnych ksie-

³ W 1571 roku wikariusz kolegiaty Florian Piltowski przeprowadził wybiórczą inwentaryzację i zapisał na niektórych książkach datę 1571. Więcej w tekście poniżej.

gozbiorach osób związanych z kolegiatą (XV-XVIII wiek).⁴ Niniejszy artykuł stanowi kontynuację badań i zapowiada kolejne.

Identyfikacja rękopisów

Rękopisy kapitulne posiadają opublikowane katalogi. Ksiądz dr Józef Zdanowski opracował trzy rękopisy liturgiczne: antyfonarz (1372 r.), mszał (XV w.) i gradual (XVI w.). W swojej pracy nazywa je rękopisami kapitułarza katedralnego⁵. Wizytator w 1598 roku zanotował dwa mszały pergaminowe⁶. Zapewne jednym z nich jest mszał zachowany i opisany przez Zdanowskiego. Drugi zaginął. Wizytator w 1598 roku nie odnotował zachowanych i opisywanych przez Zdanowskiego antyfonarza i gradualu. Te trzy rękopisy kieleckie są przechowywane obecnie w Muzeum Katedry Kieleckiej, które mieści się w budynku katedry, dawnej kolegiaty.

Rękopisy nieliturgiczne, czyli teologiczne (biblioteczne) zostały opracowane przez ks. prof. Jerzego Wolnego⁷. Opublikowany katalog oznacza poszczególne woluminy sygnaturami składającymi się z liter „Ms.” oraz z kolejnego numeru. Wolny przedstawia zbiór rękopisów od sygnatury Ms.2 do Ms. 31. Wyjątek w tym systemie stanowi Ms.26. Katalog Wolnego posiada opis rękopisu Ms.25, po którym następuje opis Ms.27. Oznacza to, że w chwili katalogowania rękopisów Wolny nie odnalazł rękopisu Ms.26. Jako zaginiony nie został opisany. Powstrzymano się wówczas od zmiany sygnatur. I zachowano w ten sposób „puste miejsce” dla Ms.26. Być może ten rękopis zostanie odnaleziony; kiedyś. Tym sposobem dochodzimy do ważnej informacji, że w katalogu Wolnego zostało opisanych 29 rękopisów. Nie 30 rękopisów. 29 rękopisów przynależy do integralnego i niepodzielnego, historycznego księgozbioru Kieleckiej Kapituły. Rękopisy teologiczne posiadały naklejone na grzbiecie kartki z numerami-sygnaturami, jednakże bez liter „Ms.” Obecnie większość rękopisów posiada nadal naklejone kartki z numerami – sygnaturami. Na 9-u rękopisach brak tychże kartek z numerami. Lista woluminów, na których nie stwierdzono kartek: Ms.4, Ms.5, Ms.6, Ms.7, Ms.9, Ms.12, Ms.13, Ms.15, Ms.18.

Rodzi się pytanie - dlaczego katalog Wolnego rozpoczyna się od rękopisu drugiego – Ms.2? Co z rękopisem pierwszym - Ms.1? I co to jest za rękopis Ms.1? W literaturze sygnatura Ms.1 jest przypisywana antyfonarzowi kieleckiemu z 1372 roku⁸. Należy, więc przyjmować, że Wolny pominął sygnaturę Ms.1, gdyż rękopis ten został opracowany przez Zdanowskiego i opublikowany w innym katalogu. W publikacji Zdanowskiego nie znajdujemy jednak informacji, że antyfonarz

⁴ A. Kwaśniewski, *Księgozbiory prywatne zachowane w Bibliotece Kapituły Kieleckiej (XV-XVIII wiek)*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” (dalej: BBJ), 62 (2013) [w druku].

⁵ J. Zdanowski, *Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapitułarza katedralnego i seminarium duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*, Kielce 1929.

⁶ Aneks nr 1, 2.

⁷ J. Wolny, *Inventaire des manuscrits théologiques médiévaux de la bibliothèque du chapitre à Kielce*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum”, 1971 (XVI) s. 43-85 (dalej Wolny).

⁸ J.W. Boguniowski, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków 2001, s. 127.

z 1372 roku jest oznaczony sygnaturą Ms.1. Swoją drogą dziwne wydają się założenia, którymi kierował się ktoś, kto kiedyś inwentaryzując rękopisy kapitulne zdecydował się nadać sygnaturę Ms.1 Antyfonarzowi z 1372 roku, następnie sygnatury od Ms.2 do Ms. 31 nadał rękopisom nieliturgiczny (czyli teologicznym). Mszał (XVw.) i graduał (XVI w.) pominął. Należałoby od nieznanego inwentaryzującego oczekiwać, jeśli nadał sygnaturę Ms.1 antyfonarzowi, aby Ms.2 i Ms.3 przyporządkował do mszału i graduału. Następne zaś, od Ms.4 aby przypadły rękopisom teologicznym. Wówczas katalog Wolnego, rozpoczynałby się od Ms.4, a kończył na Ms. 33.

Nie wiadomo, kto i kiedy dokonał inwentaryzacji rękopisów, która polegała na nadaniu sygnatur od Ms.1 do Ms.31. Wydaje się, że w latach dwudziestych poprzedniego wieku, gdy swój inwentarz przygotowywał ks. Józef Zdanowski nie było jeszcze sygnatur. W opracowaniu Zdanowskiego nie ma sygnatur, więc należy zakładać, że ich faktycznie nie było. Inwentarz Wolnego opublikowany w 1971 roku uwzględnia sygnatury „Ms.”. Oznacza to, że sygnatury te nadano pomiędzy rokiem 1929 a rokiem 1971. Niewielka to wiedza i nieco komiczna sytuacja, w związku z tym, że na temat przeszłości, której niektórzy żyjący sięgają własną pamięcią, nie potrafimy nic konkretnego powiedzieć. I datujemy jak w odniesieniu do średniowiecza. Kto mógł nadać sygnatury „Ms.”? Mógł to zrobić ks. dr Zdanowski po opublikowaniu katalogu rękopisów liturgicznych. Jest to jednak mniej prawdopodobne. Najwięcej argumentów przemawia za ks. Tomaszem Wróbelem wieloletnim bibliotekarzem⁹.

Józef Zdanowski był od 1918 roku wykładowcą sztuki kościelnej i archeologii chrześcijańskiej; archiwariuszem w kurii był od roku 1931. Ponadto przyjmuje się, że w tym samym czasie pełnił obowiązki bibliotekarza seminaryjnego¹⁰. Elenchus z 1938 roku podając obsadę seminarium nie wymienia funkcji bibliotekarza. Zdanowski występuje w elenchusie z 1938 roku jako prefekt i wykładowca w seminarium. W obsadzie kurii Zdanowski występuje jako archiwariusz¹¹. W elenchusie na rok 1939 w obsadzie kurii, jako archiwariusz wymieniany jest ks. Franciszek Mazurek. Ks. Józef Zdanowski w elenchusie na rok 1939 przestał pełnić funkcję prefekta w seminarium, pozostał wykładowcą oraz bibliotekarzem. W tym elenchusie po raz pierwszy pojawia się wyraźnie wyszczególniona funkcja bibliotekarza seminaryjnego¹². Na tenat pracy ks. Mazurka wiemy, że funkcję archiwariusza pełnił od 1938 roku do aresztowania przez Niemców w dniu 10 lutego 1941 roku. 4 maja 1942 roku ks. Mazurek zmarł w obozie w Dachau¹³. W elenchusie na lata 1940-41 znika w kurii funkcja archiwariusza. Obsady seminarium nie wydru-

⁹ Informacje ustne od ks. prof. Daniela Olszewskiego.

¹⁰ T. Wróbel, *Zdanowski Józef*, w: *Słownik polskich teologów katolickich (1918-1981)* (dalej: SPTK), t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 485-487.

¹¹ *Elenchus venerabilis cleri saecularis ac regularis Dioecesis Kielcensis pro anno Domini 1938*, bez m. i r. wyd. s. 14, 23.

¹² *Elenchus venerabilis cleri saecularis ac regularis Dioecesis Kielcensis pro anno Domini 1939*, Kielce (wydawnictwo Jedność) bez r. wyd. s. 15, 21.

¹³ D. Olszewski, *Mazurek Franciszek (1904-1942)*, SPTK, t. 6, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 440-441.

kowano. W tymże elenchusie ks. Franciszek Mazurek występuje jako kapłan mieszkający na terenie Kielc; Zdanowski jako kanonik kielecki i członek komisji budowlanej¹⁴. Elenchus na rok 1946 w obsadzie kurii uwzględnia ks. Tomasza Wróbla, jako notariusza i archiwariusza. W seminarium ks. Mieczysław Milewski był wykładowcą historii Kościoła oraz bibliotekarzem¹⁵. Elenchus na rok 1958 powtarza informacje występujące w elenchusie na rok 1946¹⁶. Elenchus na rok 1964 podaje informacje, że ks. T. Wróbel był archiwariuszem w kurii oraz wykładowcą historii Kościoła i bibliotekarzem w seminarium¹⁷. W biogramie dotyczącym osoby ks. Tomasza Wróbla znajdujemy cenną informację, że w roku 1960 otrzymał on nominację na delegata diecezjalnego do przeprowadzenia inwentaryzacji średniowiecznych rękopisów kościelnych¹⁸. W roku 1960 Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych zorganizował specjalny kurs, w którym uczestniczył ks. Tomasz Wróbel¹⁹. Pomiedzy rokiem 1960 (nominacja), a 1971 (druk katalogu Wolnego) Wróbel zapewne podjął prace zmierzające w kierunku realizacji celu. W tym kontekście zrozumiała staje się dedykacja jaka zachowała się w egzemplarzu czasopisma „Mediaevalia Philosophica Polonorum” (przechowywanym w bibliotece seminaryjnej w Kielcach): „Z podziękowaniem za okazaną mi pomoc przesyłam Ks. Kanonikowi [Tomaszowi Wróblowi] ten egzemplarz z wyrazami szacunku. Ks. Jerzy Wolny. Kraków 27.X.1971.”²⁰. Skolekcjonowane powyżej informacje rzucają nieco światła na historię inwentaryzacji źródeł bibliotecznych w diecezji kieleckiej. Zapewne kwerenda w notatkach i maszynopisach ks. Wróbla przechowywanych w bibliotece seminaryjnej przyniosłaby więcej wiadomości.

Obecnie rękopisy teologiczne posiadają nowe sygnatury, które włączyły je w ciąg sygnatur rękopisów biblioteki seminaryjnej. Są to sygnatury od Rk-20/2 do Rk-50/31. Nie sposób omawiać sysemu sygnatur zbioru rękopisów w szerszym znaczeniu określanych jako seminaryjne. W odniesieniu do rękopisów kapitulnych konieczna jest wiedza praktyczna polegająca na tym, że wprowadzone najnowsze sygnatury zachowują ciągłość wytworzoną przez ciąg sygnatur od Ms.2 do Ms. 31. Odpowiednio Ms.2 to Rk-20/2, następnie Ms. 3 to Rk-21/3. Ostatnia, więc liczba w najnowszej sygnaturze odpowiada liczbie w sygnaturze starej. System ten komplikuje się w momencie, gdy dochodzimy do Ms.26. Powyżej ustalone zostało, że ten wolumin należy uważać za zaginiony. W 1971 roku Wolny

¹⁴ *Katalog duchowieństwa i probostw Diecezji kieleckiej za rok 1940-41*, Kielce 1941, s. 12, 14, 18, 180.

¹⁵ *Katalog duchowieństwa i parafii Diecezji kieleckiej za rok 1946*, Kielce 1946, s. 17, 25.

¹⁶ *Katalog duchowieństwa i parafii Diecezji kieleckiej za rok 1958*, Kielce b. r. wyd. s. 22, 29.

¹⁷ *Katalog duchowieństwa i parafii Diecezji kieleckiej za rok 1964*, Kielce b. r. wyd. s.25, 33.

¹⁸ D. Olszewski, *Wróbel Tomasz (1908-1985)*, SPTK, t. 8, red. J. Mandziuk, Warszawa 1985, s. 639-641.

¹⁹ B. Kumor, *Sprawozdanie z kursu dla pracowników inwentaryzacji średniowiecznych rękopisów bibliotecznych zorganizowanego przez Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych w dniach od 4 do 8 lipca 1960 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej ABMK), 2 (1961) s. 283-288.

²⁰ Wolny, s. 43.

opisał Ms.25, a następnie Ms.27. System sygnatur seminaryjnych odpowiednio rządzi sobie z zastaną rzeczywistością. Odpowiednio sygnatura Ms.25 to sygnatura Rk-43/25, Ms.27 to Rk-44/27. Tak więc numery 25 i 27 odpowiadają sygnaturom starym Ms.25 i Ms.27. Numery Rk-43 oraz Rk-44 wskazują, że na półce biblioteki seminaryjnej po Ms.25 leży Ms.27, ponieważ Ms.26 jest (chyba) zaginiony. Odpowiednio Rk-43/25 to 43 rękopis na półce seminaryjnej, a Rk-44/27 to 44 rękopis na półce seminaryjnej.

Samo wprowadzenie sygnatur seminaryjnej biblioteki rozpoczynających się od Rk-20/2 należy traktować, jako niepotrzebne i wprowadzające zamęt w naukę. Jeżeli ma to jakiś sens to jedynie topograficzny by zlokalizować gdzie wśród zbioru rękopisów przechowywanych w seminaryjnej bibliotece znajdują się rękopisy kapitulne przynależące do historycznego i niepodzielnego księgozbioru Kapituły Kieleckiej. W niniejszym opracowaniu częściej będą używane sygnatury „Ms.” Czytelnik jednak i bibliotekarz z łatwością będzie w stanie zorientować się, że Ms.2 to Rk-20/2, Ms. 3 to Rk-21/3 itd. Decyzja ta związana jest z tradycją historiograficzną. Największym osiągnięciem naukowym w odniesieniu do księgozbioru kapitulnego jest katalog Wolnego, który używa sygnatur „Ms.” Podobnie jest w literaturze na temat liturgicznych rękopisów. Wobec powyższego używamy sygnatur „Ms.”

W protokole wizytacyjnym z 1598 roku zamieszczony został inwentarz księgozbioru kapitulnego. Spisujący inwentarz odnotował druki i manuskrypty. Gdy dane dzieło występowało w kieleckim księgozborze w postaci księgi rękopiśmiennej dodawał do hasła „scriptus”. W ten sposób umożliwił identyfikację dzieł. Zachowany księgozbiór kapituły składa się obecnie z manuskryptów i starodruków. W 1598 roku notowano dwa Mammotrektu. Obecnie zachowywały się obydwa – manuskrypt i druk. Wizytator w 1598 roku zanotował: „Prefatio de Mam[m]otrae[c]tu”²¹ oraz „Mam[m]otrectus scriptus”²². Takie rozróżnienie pozwala przyporządkować precyzyjnie zarówno druk jak i manuskrypt do odpowiedniej pozycji katalogu z 1598 roku. Ponadto w zachowanym druku tekst rozpoczyna się od „*Incipit prefatio mammotrectu*”. Prowadzi to do oczywistego wniosku, że inwentaryzujący przepisał początkowe hasła druku, który dziś w literaturze funkcjonuje pod znormalizowanym tytułem „Mammotrectus”.

Inwentaryzujący spisując manuskrypty znalazł je ustawione obok siebie, zapewne na jednej półce. W zamieszczonym w niniejszym artykule aneksie możemy to zaobserwować rozpoczynając od numeru 41 do 67. Manuskrypty nie były ustawione na początku księgozbioru, ani też nie kończyły ciągu. Przypadło im miejsce w środku księgozbioru. Generalnie nie były pomieszane z drukami, wyjątek stanowi numer 48 – „Prefatio de Mam[m]otrae[c]tu”²³. Powyżej ustalone zostało, że jest to druk. Jeden druk bez wątplenia znajdował się wśród rękopisów. Nie było to związane z jakimś pokrewieństwem treściowym. Druk bowiem znajdował się pomiędzy kazaniami. Mammotrectus w rękopisie znajdował się w innym miejscu – numer 65. Ponadto wśród manuskryptów znajdujemy dwie pozycje po-

²¹ Aneks nr 48.

²² Aneks nr 65.

²³ Aneks nr 48.

dejrzone o formę drukowaną: „Sermones de t[em]p[or]e et de sanctis authore incerto”²⁴ oraz „Lombardica historia sive Legenda de s[an]ctis”,²⁵. Pozycje te nie zostały opatrzone hasłem „scriptus”. W przypadku Mammotrektu ustalone zostało, że był to i jest druk. W odniesieniu do „Sermones de t[em]p[or]e et de sanctis authore incerto” można twierdzić, że pomimo braku informacji „scriptus” był to manuskrypt, gdyż wśród obecnie zachowanych manuskryptów znajduje się Ms. 4. Na tym manuskrypcie zachowała się notatka - „[Sermon]es de tempore et de s[an]ctis authore incerto 1571 November 26.” Wolno, więc przyjmować, że inwentaryzujący przepisał notę określającą treść i wyjątkowo opuścił dodawane hasło „scriptus”.²⁶

Wśród zapisów inwentarza znajdujemy notatki z hasłami pozwalającymi jednoznacznie przyporządkować istniejące do dziś manuskrypty: „Gurra[!] super Lucam scriptus”²⁷, „Postilla sup[er] ep[isto]las d[o]m[in]icales Mathi[a]e magistri de Lecznita[!] scripta”²⁸, „Sermones p[er] d[o]m[in]icis diebus Wilhelmi cancelarii Parisien[sis] scriptae”²⁹, „Sermones Peregrini scriptae”³⁰, „Expositiones evangelio. mag[ist]ri Hugonis scriptae”³¹. Wizytator podał tytuły dzieł oraz autorów. Dziś w zbiorze rękopisów kapitulnych znajdujemy woluminy zawierające, jako pierwsze dzieło wymienione w 1598 tytuły. Z łatwością, więc przyporządkowujemy zachowany rękopis do notatki inwentarza. Ponadto na zachowanych rękopisach znajdują się szesnastowieczne notatki określające zawartość treściową woluminów, spośród czterech omawianych woluminów notatki zachowały się na dwóch: Ms.29 - „Gorra super Lucam”³² oraz Ms. 53 - „[nieczytelne] Vilhelmi cancelarii Pari[siensis]”, inną ręką (XVI w.) - „Sermones pro dominicis diebus”; razem złożone dwa napisy dają informację: „Sermones pro dominicis diebus Vilhelmi cancelarii Pari[siensis]”³³. W obu przypadkach możemy twierdzić, że wizytator w 1598 roku przepisał szesnastowieczne notatki ufając nie bez racji, że rzeczywiście woluminy te zawierają dzieła oznaczone przez szesnastowiecznego skrybę. Spotykamy dwa przypadki określenia przez wizytatora tytułu dzieła, jednak pojawiają się trudności w przyporządkowaniu woluminów dziś zachowanych: „Linea salutis scripta”³⁴, „Sum[m]a virtutu[m] et vitiis scripta”³⁵. Problem bierze się stąd, że obecnie występują w księgozbiorze kapitulnym w obu przypadkach po dwa rękopisy zawierające te same dzieła nie można rozstrzygnąć, które były wówczas, gdy spisywano protokół. Prawdopodobnie były wszystkie cztery, a wi-

²⁴ Aneks nr 47.

²⁵ Aneks nr 64.

²⁶ Wolny, s. 43-85.

²⁷ Aneks nr 45.

²⁸ Aneks nr 49.

²⁹ Aneks nr 53.

³⁰ Aneks nr 56.

³¹ Aneks nr 61.

³² Aneks nr 45.

³³ Aneks nr 53.

³⁴ Aneks nr 58.

³⁵ Aneks nr 66.

zytator nie uwzględnił ich w inwentarzu. Jakimś śladem tego typu zjawiska jest zbiór rękopisów przekazanych przez Stanisława z Jankowic (patrz poniżej).

Najłatwiej jest przyporządkować rękopis do notatki z inwentarza, gdy inwentaryzujący podał autora i tytuł dzieła. Gdy w inwentarzu spotykamy hasła „sermones”, lub „postilla” bez określonego autora praktycznie niemożliwa jest identyfikacja. Występują jednak dwa przypadki, w których to się udało. Notatka zamieszczona w inwentarzu „Postilla scripta super evangelia”³⁶ to hasła z oryginalnego (XV w.) incipitu rękopisu Ms.12 - „Postilla [...] super ev[ange]lia dominicalia”. Drugi przypadek – „Homiliae de tempore autore incerto scriptae” (notatka w inwentarzu). Jest to notatka, w której użyto jedyny raz (w odniesieniu do manuskryptów) hasła „homiliae”. Na zachowanym woluminie Ms.24 znajduje się szesnastowieczna notatka - „Homiliae de t[em]p[or]e autore incerto”³⁷. Zachowana notatka pozwala na identyfikację.

W 1598 roku wizytator zanotował, że cztery rękopisy pochodziły z darowizny Stanisława z Jankowic³⁸ – „Sermones [super] ep[isto]las date p[er] dominum Stanislau[m] de Jankowice scripta[e]”³⁹, „Postilla de t[em]p[or]e a d[omi]no Stanislao de Jankowice scripta”⁴⁰, „Ser[mones] partes Militi a d[omino] Sta[nislao] de Jankowice scriptae”⁴¹, „Homiliae de t[em]p[or]e evange. a d[omino] Sta[nislao] de Jankowice scrip[t]ae”⁴². W katalogu ks. Jerzego Wolnego spośród 29 rękopisów 6 jest określonych, jako pochodzące z daru Stanisława z Jankowic. Ponadto Wolny nie zaznaczył, iż Ms.19 również posiada piętnastowieczną notę świadczącą o przynależności do Stanisława z Jankowic. Daje to liczbę 7-u rękopisów związanych z osobą Stanisława z Jankowic. Liczba 7-u rękopisów znana jest w literaturze. Piotr Kardys podaje listę rękopisów Stanisława z Jankowic⁴³. Dlaczego wizytator w roku 1598 pominął 3 spośród 7-u rękopisów kieleckiego intelektualisty?

Dwa woluminy należące do Stanisława z Jankowic należy przyporządkować do not oznaczonych przez wizytatora: „Lucas, super evangelia [nieczyt.] scipitus”⁴⁴ oraz „Sermones de t[em]p[or]e et de s[an]ctis aut[h]ore incerto scripti”⁴⁵. Na manuskrypcie Ms.27 znajdujemy notę (XV w.) - „Magistri Luce de Koszmin super evangelia dominicalia”; faktycznie jest to postylla Łukasza z Koźmina. Na manuskrypcie Ms.21 znajdujemy notę (XVI w.) — „Sermones de t[em]p[or]e et

³⁶ Aneks nr 51.

³⁷ Aneks nr 60.

³⁸ Na temat osoby Stanisława z Jankowic - P. Kardys, *Stanisław z Jankowic – kanonik kielecki z XV wieku i jego księgozbiór*, „Studia Muzealno-Historyczne”, 3 (2011) s. 87-97.

³⁹ Aneks nr 57.

⁴⁰ Aneks nr 59.

⁴¹ Aneks nr 62.

⁴² Aneks nr 67.

⁴³ Ms.10, Ms.13, Ms.14, Ms.19, Ms.21, Ms.23, Ms.27 - P. Kardys, *Przyczynki do dziejów księgozbioru kolegiaty kieleckiej w średniowieczu i w okresie wczesnonowożytnym*, BBJ, 56-57 (2006-2007), s. 22 (przypis 45).

⁴⁴ Aneks nr 46.

⁴⁵ Aneks nr 55.

de s[anc]tis 1571 November 26 authoris incerti.” Inwentaryzujący w 1598 roku przepisał notatkę z 1571, która określała zawartość treściową woluminu. Nie podał jednak informacji znajdujących się w tymże woluminie, że księga ta pochodziła z daru Stanisława z Jankowic. Inne rękopisy Stanisława z Jankowic zostały przyporządkowane do odpowiednich zapisów archiwalnych⁴⁶. Jedyne rękopis Ms.13 określony w katalogu Wolnego, jako pochodzący z daru Stanisława nie udało się przyporządkować do żadnego z zapisów inwentarza.

Oprócz rękopisu należącego do Stanisława nie udało się przyporządkować siedmiu innych; razem jest 8 rękopisów, których nieprzyporządkowano do zapisów archiwalnych⁴⁷. Prawdopodobnie były wypożyczone z biblioteki, lub wizytator zapisał je pod ogólnymi hasłami typu „sermones”. Spośród nieprzyporządkowanych jedynie Ms. 8 posiada notę proveniencyjną świadczącą, że wolumin ten był własnością kapituły w 1571 roku – „Liber eccl[esi]ae collegiatae S[anctae] Mar[iae] Kielcensis 1571 Novemb[er] 26”. Na woluminie tym znajduje się ponadto szesnastowieczna nota określająca zawartość treściową – „Sermones Vna. [uszkodzony papier] de Zator [uszkodzony papier].” Zgodnie z opisaną powyżej praktyką wizytator powinien po znalezieniu księgi przepisać do inwentarza szesnastowieczną notę tytułową, która określała tytuł – „sermones” oraz autora „Paulus de Zator”. Obecnie fragment papieru gdzie było imię autora jest uszkodzony. Wydaje się jednak, że w XVI wieku nie były potrzebne specjalne umiejętności naukowe, aby wiedzieć, że z Zatora pochodził Paweł, autor kazań. Poza tym zapewne w XVI wieku karta nie była uszkodzona. Wniosek z analizy – wizytator w 1598 roku nie odnotował kazań Pawła z Zatora, które już w 1571 roku były własnością biblioteki kapitulnej. Przypadek ten jak również wcześniejszy związany z faktem nie odnotowania woluminu należącego do Stanisława z Jankowic pozwala zaryzykować twierdzenie, że również inne obecnie zachowane średniowieczne woluminy z rękopisami teologicznymi opisane w katalogu Wolnego były własnością kapituły. Z jakichś względów nie zostały odnotowane. Być może były wypożyczone, lub wizytator wykonywał czynności niedokładnie.

Spośród 29-u zachowanych rękopisów kapitulnych 8 posiada notatkę świadczącą, że w 1571 roku zostały zinwentaryzowane i oznaczone, jako należące do kapituły kieleckiej. Opisane poniżej druki zawierają podobne zapisy inwentaryzacyjne z 1571 roku, które podobnie jak ta na manuskryptach pochodzą zapewne od wikariusza kolegiaty Floriana Piłtowskiego⁴⁸. Noty zamieszczone na manuskryptach sporządzone zostały jedną ręką, niosą informację o przynależności woluminu do księgozbioru kapitulnego oraz informują o dacie inwentaryzacji – 26 listopada 1571 roku. W jednym przypadku (Ms.2) opuszczona została data. Wziąwszy pod uwagę, że notatka ta jest sporządzona tą samą ręką co pozostałe z datą 1571 należy przyjmować, że Ms.2 został zinwentaryzowany również w 1571 roku. Oto pełna lista wpisów inwentaryzacyjnych: Ms.2 - „Liber eccl[esi]a[e] collegiatae S[anctae] Maria[e] Kielcen[sis]”; Ms. 3 - „liber

⁴⁶ Aneks nr 57, 59, 62, 67.

⁴⁷ Ms.8, Ms.13, Ms.15, Ms.16, Ms.17, Ms.18, Ms.20, Ms.25.

⁴⁸ W 1571 roku siedem druków otrzymało identyczne noty sporządzone przez inwentaryzującego. Na temat druków i o roli Piłtowskiego patrz poniżej w tekście.

eccl[esi]a[e] S[anctae] Mariae Kielcen[sis] 1571 November 26"; Ms. 4 - „[sermon]es de tempore et de s[an]ctis authore incerto 1571 November 26"; Ms. 5 - „liber eccl[esi]ae collegiata[e] S[anctae] Maria[e] 1571 November 26"; Ms. 8 - „liber eccl[esi]ae collegiatae S[anctae] Mar[iae] Kielcensis 1571 Novemb[er] 26"; Ms.11 - „mam[mo]trectus liber eccl[esi]ae Kielcen[sis] 1571 Novemb[er] 26"; Ms.21 - „sermones de t[em]p[or]e et de s[an]ctis 1571 November 26 authoris incerti"; Ms.24 - „1571 Novemb[er], liber eccl[esi]a[e] collegiatae S[anctae] Mariae Kielcen[sis]". Wśród skolekcjonowanych zapisów zaobserwować można drobne różnice. Na uwagę zasługują trzy rękopisy, w których podano trzeci element informacyjny – tytuł głównego-pierwszego działu w woluminie. Ms.4 - „[sermon]es de tempore et de s[an]ctis authore incerto"; Ms.11 - „mam[mo]trectus"; Ms.21 - „sermones de t[em]p[or]e et de s[an]ctis". W katalogu Wolnego przy opisywaniu Ms. 4 została opuszczona informacja o tytule „sermones”; w opisie Ms.21 zachowana została informacja „sermones”; w opisie Ms.11 została pominięta cała nota: „mam[mo]trectus liber eccl[esi]ae Kielcen[sis] 1571 Novemb[er] 26”. Zamieszczane w szesnastowiecznych notach informacje na temat tytułu dzieła okazały się (powyżej) niezwykle pomocne w identyfikacji i przyporządkowywaniu zapisu inwentarza z 1598 roku do zachowanego woluminu.

Jeśli założymy, że wspomniana powyżej „Lombardica historia”⁴⁹ była manuskryptem, wówczas należy przyjąć, że inwentarz z 1598 roku wymienia 26 manuskryptów. Spośród tychże 26-u manuskryptów na pewno za zaginione należy uznać: „Vita s[an]cto[rum] in pergaminis scriptae”⁵⁰, „Biblia sacra in pergaminis scripta”⁵¹, „Agenda vetus pergamenea scripta”⁵², „Libellus Aureae linguae dictus, scriptus in pergamine”⁵³ oraz (przy założeniu, że był to manuskrypt) „Lombardica historia sive Legenda de s[an]ctis”⁵⁴. Daje to liczbę 5-u zaginionych rękopisów. Obecnie zachowało się 29 manuskryptów. Dodając 5 zaginionych daje to liczbę 34 woluminów. Wolno zakładać, że wszystkie zachowane rękopisy były w kapitulnej bibliotece pod koniec XVI wieku. Jako dowody należy przywołać rękopisy Ms.8 oraz Ms.13. Mimo, iż posiadają noty świadczące o tym, że były własnością kapituły przed wizytacją z 1598 roku, to jednak wizytator nieuwzględnił ich w spisie. Pewną komplikację przeciwko twierdzeniu, że wszystkie dziś zachowane rękopisy wchodziły w skład biblioteki kieleckiej, powoduje fakt, że spośród 8-u rękopisów nieprzyporządkowanych, tylko jeden posiada notę, o przynależności do biblioteki kapitulnej przed wizytacją z 1598 roku; siedem pozostałych nie posiada takiej noty. W literaturze funkcjonuje przekonanie, że rękopisy kieleckie skatalogowane przez Wolnego należy traktować jako całość już w okresie wczesnonowożytnym⁵⁵. Powyższe analizy na pewno dodają argumentów potwierdzających tezę o integralności zbioru w 1598 roku. Ostrożnie należy przyjmować, że

⁴⁹ Aneks nr 64.

⁵⁰ Aneks nr 41.

⁵¹ Aneks nr 42.

⁵² Aneks nr 44.

⁵³ Aneks nr 54.

⁵⁴ Aneks nr 64.

⁵⁵ Kardyś, Stanisław z Jankowic – kanonik kielecki, s. 87.

wszystkie opisane przez Wolnego przynależały w 1598 roku do księgozbioru kapitulnego; mimo iż nie wszystkie dało się przyporządkować do zapisów archiwalnych. W analizie zawartości treściowej kierując się założeniem o integralności zbioru wszystkie zachowane dziś rękopisy kapitulne traktowane będą jako przynależące w XVI wieku do księgozbioru kapitulnego.

Inwentaryzacja biblioteki

Najwcześniejsze zapisy świadczące o przynależności książek do biblioteki kapitulnej to zapisy w rękopisach. W 1430 roku wikariusz kielecki Adam podarował kościołowi kieleckiemu kodeks –Ms.7 zawierający różne dzieła teologiczne⁵⁶. Zbiór 7-u kodeksów jako dar kanonika kieleckiego Stanisława z Jankowic trafił do biblioteki kapitulnej w roku 1444. Najstarsza notatka o druku przynależnym do biblioteki kieleckiej pochodzi z roku 1494; dotyczy - Marchesinus Ioannes, *Mammotrectus super Bibliam*, wydanego w Strasburgu w około 1472 roku. Książka ta (zachowana) pochodzi z księgozbioru prywatnego kanonika kieleckiego i jednocześnie wikariusza katedry krakowskiej Macieja z Żarnowca. *Mammotrectus* został włączony do biblioteki kapituły kieleckiej w 1494 roku. Świadczy o tym umieszczony na desce górnej okładziny wpis: „Mammotrectus. Liber Ecc[lesi]ae Kielce[sis] S[an]ctae Mariae Virginis. Per D[ominu]m Mathiae de Żarnowiec. Anno Domini 1494”⁵⁷. Po roku 1444 (wpisy o przekazaniu rękopisów przez Stanisława z Jankowic) rok 1494 jest kolejną znaną datą z historii gromadzenia księgozbioru kieleckiego. Księgozbiór prywatny Macieja z Żarnowca był omawiany w artykule wraz z innymi. Przy omawianiu księgozbioru nie uwzględniono wówczas *Mammotrectus*⁵⁸. *Mammotrectus* z księgozbioru Macieja z Żarnowca trafił do biblioteki kapitulnej, obecnie jest przechowywany w bibliotece seminaryjnej i posiada sygnaturę nie biblioteki kapitulnej, lecz seninaryjnej.

Powyżej zostało ustalone, że osiem kodeksów rękopiśmiennych zostało odnotowanych jako własność biblioteki w 1571 roku. Jeśli chodzi o druki, to siedem sygnatur księgozbioru kapitulnego jest oznaczonych datą 1571, jako datą wpisu książki do księgozbioru kieleckiego. Wpisy z tą datą występują w kilku wariantach. Petrus de Palude, *Sermones tam de tempore quam de sanctis inscripti, thesaurus novus* (sygn.K.0069): „Libellus Ecclesiae Collegiatae Sanctae Mariae Kielcen[sis] 1571 November 26.” Pelbartus de Themeswar, *Pomeriu[m] sermonu[m] de Beata Virgine Dei Genitrice vel stellarium corone Beate Virginis* (sygn. K.00149): „Liber Eccl[esi]ae Kielcen[sis] 1571 Novembris 26 die in albu[mo] conscriptus.” Identyczny zapis spotykamy w Lochmaier Michael, *Parochiale curatorum* (sygn. K.00127) „Liber Eccl[esi]ae Kielcen[sis] 1571 Novembris 26 die in albu[mo] conscriptus”. *Parochiale curatorum* zanim zostało wpisane do katalogu kapitulnego należało do wikariusza kolegiaty kieleckiej Marcina z Kielc: „1558 Ecclesiae datur per Martinum vicepraepositum.” Mimo iż nie podany jest tu pełny zapis „Martinus de Kielce”, to jednak wzięwszy pod uwagę, iż zapis tan

⁵⁶ Wolny, s. 50.

⁵⁷ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach (dalej: BWSD Kielce) sygn. XV.F.159. Aneks nr 48.

⁵⁸ Kwaśniewski, *Księgozbiory prywatne*, [w druku].

jest wykonany tą samą ręką, co inne, w których występuje zapis „Martinus de Kielcze”, należy przyjmować, że *Parochiale curatorum* należało również do Marcina z Kielc. *Parochiale curatorum* jest jedyną książką z księgozbioru Marcina z Kielc opatrzoną wpisem przez inwentaryzującego w roku 1571.

Inwentaryzacja wykonana w 1571 roku nie objęła innych książek pochodzących z księgozbioru Marcina z Kielc. Należy sądzić, że potraktowano cały księgozbiór kapitulny wybiórczo. Sygnatury: K.00127 oraz K.00149 posiadają wpis z datą 1571 wykonany tą samą ręką. Sygnatura K.0069 posiada wpis z datą 1571 wykonany inną ręką. Dwa tomy listów św. Hieronima w wydaniu inkunabułowym (sygn. K.00234/I, sygn. K.00234/II) posiadają identyczną oprawę, część druga posiada wpis o przekazaniu dla kapituły listów przez Marcina Kromera, po konsekracji Kromera inną ręką dopisano datę 1571: „D[ominus] Mart[inus] Cromerus Can[onicus] Crac[oviensis] Varmien[sis] etc. Ecclesiae Kielcensi[s] donavit 1565. [uzupełnione inną ręką:] Eiam anno Domini 1571 Ep[iscop]us Varmien[sis] – Nove[m]b[er] 26 [nieczyt.]” Pozwala to przypuszczać, że w roku 1571 przeprowadzono wybiórczą inwentaryzację objęto nią książki kapitulne bez prywatnych proveniencji oraz niektóre posiadające proveniencje prywatne. Dopiska w drugim tomie listów (sygn. K.00234/II): „Eiam anno Domini 1571 Ep[iscop]us Varmien[sis] – Nove[m]b[er] 26 [nieczyt.]” zdradza duże podobieństwo do zapisów powyżej omawianych – K.00127 oraz K.00149, należy przyjmować, że te trzy zapisy sporządzono jedną ręką. Dwie książki Floriana Piltowskiego zostały przekazane kapitule w roku 1571; Topiarius Dominicus, *Conciones in epistolas et evangelia* (sygn. K.0064) – nota proveniencyjna: „Libellus Floriani Pilthowski Artium Bac[alurei], Scholastici Opatovien[sis] et pro [...] [nieczyt.] Kielcen[sis] quem Eccl[esi]ae Kielcensi in perpet[u]um pignus donavit anno Domini 1571 Novembris 26”; Angelus de Elausio, *Sum[m]a Angelica de casus constitentiae* (sygn. K.00148) – ekslibris: „Liber Eccl[esi]ae Kielcen[sis] 1571 p[er] Florianum Pilt[hovium] Vicep[raepositu]m in usu [nieczyt.] datus, [nieczyt.] Petro Bodzentiny ipse [nieczyt.] 1562 [nieczyt.]”. Trudno jednoznacznie stwierdzić, że siedem wpisów z 1571 roku zostało wykonanych ręką Piltowskiego. Wydaje się jednak, że łączą się one z jego księgozbiorem i osobą. Osiem manuskryptów i siedem druków zostało objętych inwentaryzacją w roku 1571⁵⁹.

Kardynał Radziwiłł wizytujący parafię i kapitułę kielecką w 1598 roku stwierdził liczne nieprawidłowości, wydał wówczas szczegółowe rozporządzenia dotyczące obowiązków członków kapituły. Wśród obowiązków kustosza była także troska o bibliotekę. Zapewne rozporządzenie Radziwiłła kodyfikowało i przypominało dawne obowiązki tradycyjnie przypisane do poszczególnych członków kapituły oraz związanego z kapitułą duchowieństwa. Przy takim założeniu spis wykonany w 1571 roku przez Piltowskiego jako wicedziekana byłby wykonany przez osobę urzędowo zobowiązaną do tejże pracy. Ksiądz Wróbel podaje informacje, że w 1575 roku Piltowski był wicekustoszem kieleckim. Wróbel podaje tę informację opierając się na starszej literaturze⁶⁰. Sytuację komplikuje jednak fakt,

⁵⁹ Manuskrypty patrz powyżej.

⁶⁰ T. Wróbel, *Osiemsetlecie fundacji bpa Gedeona w Kielcach*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, 47 (1971) nr 5, s. 209-221.

że w cytowanych powyżej ekslibrisach Piltowski podpisywał się jako wiceprepozyt. Być może pełnił również funkcję wicekustosza, a wymieniał ważniejszy w precedencji wikariat – wiceprepozyturę.

Wiedza na temat rękopisów zaczerpnięta została w większej części z katalogu księdz Jerzego Wolnego. Wiadomości na temat druków pochodzą z własnych badań autora, które polegały na kwerendzie w zbiorze druków kapitulnych i analizie zapisów archiwalnych. Wizytator spisujący w 1598 roku inwentarz biblioteki kapitulnej podawał pierwsze dzieło w klocku, zaniedbując następne. „Manipulus curatorum” odnotowany przez wizytatora zachowany dziś w bibliotece kapitulnej zawiera ponadto „Tractatus sacerdotalis Mikołaja z Błonia”⁶¹. „Summa peccatorum Caietani” zawiera, jako współoprawne „In psalmum septuagesimum octavum enarratio lamentatoria” Mikołaja Herborna⁶². W protokole wizytacyjnym występują dwa przypadki podania przez inwentaryzującego pełnej listy tytułów występujących w klocku. Wizytator zanotował: „Interrogatorium sive confessionale Bartholomaei de Chaimis, in eodem Roscu. Memoriale divinos eloquorum”⁶³. Kłosek z tymi tytułami nie zachował się w bibliotece kapitulnej i z tego powodu nie udało się ustalić tytułu drugiego. Drugi przypadek – wizytator zanotował: „Tractatus de instructione s[im]pli[ci]u[m] confesso[ru]m Antonini Archiep[iscop]i Flor[entini], in eodem Confessionale Bartholomaei de Chaimis, in eodem tractatus De efficatia aqu[e] benedicta[e]”⁶⁴. W zachowanym w bibliotece kapitulnej klocku znajdujemy wymienione dzieła według podanej kolejności: [A] Antonius Florentinus OP, Confessionale: Defecerunt, Lat. – Ioannes Chrysostomus: Sermo de poenitentia, [Mainz, Peter Schöffner, ca 1475], 4°; Współopr. [B] Chaimis Bartholomeus, de, OFM, Confesionale [...], p[er] Peter[um] Schöffner, in nobili urbe Moguntia anno D[omi]ni 1478, 4°; Współopr. [C] Turre-cremato Ioannes, de, OP, De efficacia aque benedictae, [Urach, Conr. Fyner, ca. 1481], 4°⁶⁵. Spisujący inwentarz w 1598 roku podawał tytuły dzieł faktycznie odczytane w książkach np. „Prefatio de Mamotrac[itu]”⁶⁶. Zachowany w Kielcach inkunabuł to *Mamotrectus super Bibliam* (Ioannes Marchesinus). Najwidoczniej inwentaryzujący nie znał zasady podawania znormalizowanych tytułów.

Identyfikacja druków i analiza zawartości księgozbioru

a) Księgi liturgiczne

Inwentarz z 1598 roku rozpoczyna się od spisu książek liturgicznych. Po liturgicznych wymienione zostały książki nie-liturgiczne, czyli typowo biblioteczne – teologiczne i inne. Inwentarz zawiera informację o dwóch mszałach rękopiśmiennych, pergaminowych. Obecnie zachował się jeden mszał rekopisowny przechowywany w Muzeum Katedry Kieleckiej. Jest to mszał datowany na XV/XVI wiek. Był używany w kolegiacie kieleckiej należy, więc zakładać, że jest to

⁶¹ Por. aneks nr 33.

⁶² Por. aneks nr 36.

⁶³ Por. aneks nr 31.

⁶⁴ Por. aneks nr 32.

⁶⁵ BKKKiel. sygn. K.00114.

⁶⁶ Aneks nr 48.

mszał krakowski w związku z przynależnością wówczas Kielc do diecezji krakowskiej. Zapewne drugi mszał pergaminowy był również mszałem krakowskim⁶⁷. Obok tych pomników dawnej służby Bożej wizytator spisał pięć drukowanych mszałów krakowskich. Obecnie w bibliotece kapitulnej zachowało się dwa druki mszału krakowskiego (wydanie z 1515-1516 r. oraz wydanie z 1534 r.)⁶⁸. Trudno jest określić, z których wydań były pozostałe mszały krakowskie. W bibliotece znajdował się jeden egzemplarz brewiarza krakowskiego. Było to wydanie krakowskie z 1508 roku. Księga ta została przekazana kapitule przez Macieja z Końskich⁶⁹. Ponadto notowano brewiarz w rękopisie „Breviarium pergamineum vetus”. Brewiarz przepisany na pergaminie to brewiarz krakowski. Obecnie brewiarz ten przechowywany jest poza księgozbiorem kapitulnym w zbiorze rękopisów biblioteki seminaryjnej w Kielcach. Posiada proveniencję kapitulną⁷⁰. Z ksiąg liturgicznych notowano „Agenda vetus pergamenea, scripta”⁷¹. Rękopis ten nie zachował się należy zakładać podobnie jak w odniesieniu do rękopiśmiennych - mszłu i brewiarza, że agenda niosła tradycję kościoła krakowskiego i była to agenda krakowska. W literaturze znane są agendy diecezji krakowskiej przechowywane w Bibliotece Kapituły Krakowskiej. Agendy te datowane są na wiek XV, wśród nich znajduje się agenda bpa T. Strzępińskiego. Agenda krakowska została pierwszy raz wydrukowana w Krakowie w 1505 roku u Halera⁷².

Homiliarz to księga liturgiczna zawierająca homilie mszalne i brewiarzowe. Zawiera wyciągi z homilii ojców Kościoła ułożone według kalendarza kościelnego na poszczególne niedziele i święta. Teksty homilii przeznaczone są do czytania w czasie liturgii. Redaktorami homiliarzy były różne osoby. Największe znaczenie w łacińskim kościele miał homiliarz zredagowany na polecenie Karola Wielkiego - ułożony przez Pawła Diakona, a następnie ubogacony przez Alkuina. Był wielokrotnie wydawany⁷³. Alkuin (+804) był benedyktynem, teologiem⁷⁴. W Kielcach zachował się homiliarz z wydania z roku 1530 - *Homiliae seu maius sermones sive conciones ad populum praestantissimorum Ecclesiae doctorum Hieronymi, Augustini, Ambrosii [...]*⁷⁵. Zachowane wydanie z 1530 roku podawane jest w haśle *Homiljarz* w *Encyklopedii Kościelnej*, zapewne więc było w Polsce bardzo powszechne. Jest to jedno z wydań homiliarza ułożonego na polecenie Ka-

⁶⁷ Por. aneks nr 1, 2.

⁶⁸ Por. aneks nr 3, 4, 5, 6, 7.

⁶⁹ Por. aneks nr 25.

⁷⁰ R. Nir., *Katalog rękopisów biblioteki seminarium duchownego w Kielcach*, ABMK 40 (1980), s. 348 [20].

⁷¹ Por. aneks nr 44.

⁷² W. Urban, *Agendy katolickie polskie*, w: *Encyklopedia katolicka* (dalej: EK), t. 1, Lublin 1995, kol. 172-174.

⁷³ S. Lech, *Homiliarz, homiliarium*, EK, t. 6, Lublin 1993, kol. 1179-1180.

⁷⁴ U. Borkowska, *Gryglewicz F., Alkuin*, EK, t. 1, Lublin 1985, kol. 375-376.

⁷⁵ Alchuinus OSB, *Homiliae seu maius sermones sive conciones ad populum praestantissimorum ecclesiae doctorum Hieronymi, Augustini, Ambrosii [...]*, ex Officina Eucharii Ceruicorni, Coloniae 1530, 2°; BKKKiel. sygn. K.00150.

rola Wielkiego⁷⁶. Zachowany druk nie został sklasyfikowany jako homiliarz. Nie podano notatki o nim obok mszałów. Taka praktyka inwentaryzującego i duchowieństwa kolegiaty kieleckiej wskazuje, że zapewne nie używano w XVI w. wieku homiliarza i traktowano go raczej, jako zbiór kazań obok wielu innych zbiorów starożytnych i średniowiecznych autorów.

Wizytator z 1598 roku nie zanotował dwóch ważnych ksiąg liturgicznych kolegiaty kieleckiej – antyfonarza i graduału⁷⁷. Przechowywane dziś w Muzeum Katedry Kieleckiej rękopisy (antyfonarz i graduał) były wówczas używane w kolegiacie. Antyfonarz trafił do kolegiaty w 1372 roku. Graduał z fundacji bpa P. Tomickiego trafił do kolegiaty w 1534 roku⁷⁸. Graduał Piotra Tomickiego jest zapewne graduałem diecezji krakowskiej. Jeśli chodzi o Antyfonarz Kielecki z 1372 roku badania wykazały, że jest to najstarszy zachowany antyfonarz diecezji krakowskiej⁷⁹. Rodzi się pytanie - dlaczego wizytator, który odnotował wiele ksiąg liturgicznych kapituły kieleckiej w swoim protokole nie odnotował tak ważnych rękopisów liturgicznych? Być może dwa cenne zabytki liturgiczne były używane często i przechowywano je poza biblioteką w zakrystii.

Posiadane przez kapitułę kielecką księgi liturgiczne rzucają światło na kształt służby Bożej w Kielcach w 1598 roku. Pięć drukowanych mszałów krakowskich oraz dwa rękopiśmienne, dwa brewiarze krakowskie (w tym jeden manuskrypt), rękopiśmienne księgi: agenda krakowska, graduał krakowski, antyfonarz krakowski świadczą, że wówczas w Kielcach sprawowano nabożeństwa według średniowiecznej tradycji diecezji krakowskiej. Wizytator nie odnotował ksiąg rzymskich. Czy nie było wówczas w Kielcach Mszału Rzymskiego? Nie ma żadnych dowodów na obecność w kapitule tego mszału. Protokół wizytacyjny odnośnie kapituły kieleckiej spisano w 1598 roku. Obowiązek posiadania przez każdą parafię diecezji krakowskiej Mszału Rzymskiego wprowadził synod biskupa Jerzego Radziwiłła w 1593⁸⁰. Należy ostrożnie przyjmować, że do roku 1598 kapituła nie wprowadziła liturgii rzymskiej.

b) Biblia i opracowania biblijne

Wizytator notował trzy egzemplarze Biblii, w tym jeden manuskrypt i dwa druki. Manuskrypt zaginął, w bibliotece kapitulnej znajdują się obecnie trzy druki Biblii: wydanie w Strasburgu - rok 1497, wydanie norymberskie z roku 1530 oraz zdefektowany egzemplarz – zapewne wydanie z początków XVI wieku.⁸¹ Obok

⁷⁶ S. Jamiołkowski, *Homiliarz (Homiliarium)*, w: *Encyklopedia Kościelna* (dalej: Ekość), t. 7, red. M. Nowodworski, Warszawa 1875, s. 425.

⁷⁷ Antyfonarz kielecki z fundacji kanonika Mikołaja Goworka, Polska 1372; Muzeum Katedralne w Kielcach (dalej MKKiel.) b. sygn. Zdanowski, *Iluminowane rękopisy*, s. 5-8; Graduał z fundacji biskupa Piotra Tomickiego, Polska 1534; MKKiel. b. sygn. Zdanowski, *Iluminowane rękopisy*, s. 10-15.

⁷⁸ Zdanowski, *Iluminowane rękopisy*, s. 5-10.

⁷⁹ T. Miazga, *Antyfonarz Kielecki z 1372 roku pod względem muzykologicznym*, Graz 1977.

⁸⁰ M. Juda, *Przywileje drukarskie w Polsce*, Lublin 1992, s. 42-43.

⁸¹ Aneks 42, 83, 112.

Biblii notowano dwa egzemplarze Nowego Testamentu⁸². Jeden to zachowany manuskrypt określany przez Wolnego „Registrum lectionum et evangeliorum dominicalium. Glossa super Novum Testamentum”. Notowany druk zachował się w formie zdefektowanej niepozwalającej na określenie wydania. Z całą pewnością można twierdzić, że jest to Nowy Testament w tłumaczeniu Erazma z Roterdamu, świadczą o tym zachowane na kartach druku pisma związane z publikacją.

W zbiorze rękopisów biblioteki kapitulnej, zachowało się kilka dzieł odnoszących się do Biblii. Do dzieł biblijnych należy *Lectura super psalterium* Konrada z Soltau⁸³. Konrad z Soltau studiował w Pradze, gdzie był profesorem teologii i rektorem uniwersytetu, następnie pracował na uniwersytecie w Heidelbergu, na koniec w Erfurcie. Był biskupem Verdun⁸⁴. Zachowało się również dzieło Mikołaja z Gorran *Commentarius super evangelium sancti Lucae*⁸⁵. Mikołaj z Gorran (+1295 r.) - był dominikaninem, przełożonym klasztoru w Paryżu, kaznodzieją i spowiednikiem Filipa Pięknego. Pozostawił komentarze do Pisma Świętego i kazania⁸⁶. Kilka tytułów spośród rękopisów kapitulnych wskazuje na tematykę biblijną: *Glosa super Novum Testamentum* (2 razy), *Expositio super evangelium*, *Vocabula ex evangeliis dominicalibus*, *Concordantia evangelistarum de passione Domini*, *Expositio psalmi Miserere mei* (50)⁸⁷.

Wizytator notował dwa egzemplarze *Mammotrectus: Mamotrectus scriptus*⁸⁸. *Prefatio de Mamotrae[c]tu*⁸⁹. Zarówno manuskrypt jak i druk zachowały się. W zbiorze rękopisów kapitulnych znajduje się rękopis - *Mammotrectus* sporządzony w 1408 roku. Rękopis ten został przekazany kapitule przez wikariusza Adama⁹⁰. W księgozbiory biblioteki seminaryjnej zachował się inkunabuł *Mammotrectus* wydany w 1472 roku, który pochodzi z księgozbiory prywatnego Macieja z Żarnowca. Druk ten został włączony do biblioteki Kapituły Kieleckiej w roku 1494; na okładzinie druku znajduje się wpis informujący, że księga została przekazana kapitule kieleckiej przez Macieja z Żarnowca: „Marmotrectus liber Eccl[esi]ae S[an]ctae Mariae Virgine. Per d[omi]n[u]m Mathia. de Żarnovien. Anno Domini 1494.” Wizytator zapisując tytuł druku przepisał do inwentarza tytuł, jaki znajduje się na stronie tytułowej - *Incipit prefatio mammotrectu*. Obecnie zachowany druk znajduje się poza księgozbiorem biblioteki kapitulnej i posiada sygnaturę biblioteki seminaryjnej w Kielcach. Nie został uwzględniony w artykule o księgozbiorych prywatnych duchowieństwa związanego z kolegiatą kiele-

⁸² Aneks 63, 106.

⁸³ Wolny – Ms.7, aneks nr 52.

⁸⁴ M. Daniluk, *Konrad z Soltau bp*, EK, t. 9, Lublin 2002, kol. 673-674.

⁸⁵ Wolny – Ms.29, aneks nr 45.

⁸⁶ G. Gieraths, *Nicolaus v. Gorran OP, Lexicon für Theologiae und Kirche* (dalej LThK), t. 7, red. Höfer, K. Rahner, Freiburg im Br. 1962, kol. 986.

⁸⁷ Wolny – Ms. 6; aneks nr 63. Ms.25. Wolny – Ms.10, aneks nr 62. Wolny – Ms.13. Wolny – Ms.30, aneks nr 61.

⁸⁸ Aneks nr 65.

⁸⁹ Aneks nr 48.

⁹⁰ Wolny – Ms.11, aneks nr 65.

cką⁹¹. Autorem *Mammothrectus* jest Ioannes Marchesius de Regio. *Mammothrectus* jest dziełem leksykograficznym, przeznaczonym dla rozpoczynających studia nad Biblią, zawiera etymologiczne oraz gramatyczne wyjaśnienia trudniejszych wyrazów z Wulgaty. Tytuł kryje ideę Biblii, jako matki prawdy: *mammo* - pokarm matczyny; mają ssać - *tractus* chrześcijaństwo. *Mammothrectus* pojawił się w 1300 roku⁹².

W bibliotece kapitulnej w Kielcach notowano dwa egzemplarze komentarza do psalmów Brunona biskupa Würzburga – *Psalterium (Beati Brunonis ex doctorum dictis collectum)*. Obecnie zachował się jeden wydany w roku 1497 u Antoniego Kobergera w Norymberdze⁹³. Bruno (+1045 r.) stosował alegoryczną interpretację tekstu⁹⁴. W zachowanym woluminie określonym w 1598 roku, jako *Parochiale curatorum* znajdujemy dzieło o tematyce biblijnej *Biblia pauperum*⁹⁵. Autorem dzieła jest Nicolaus de Hanapis (+1291 r.) patriarcha jerozolimski. Dzieło to było przypisywane św. Bonawenturze. *Biblia pauperum* to rodzaj moralnej konkordancji biblijnej podającej egzemplaria biblijne. Dzieło to było wydawane także pod tytułem *Exemplorum Sacrae Scripturae*⁹⁶. Wolumin zawierający *Biblia pauperum* należał do wikariusza kieleckiej kolegiaty Marcina z Kielc (XVI w.). Również do Marcina z Kielc należał notowany komentarz do psalmów, którego autorem jest *Ludolfus de Saksonia*⁹⁷. Ludolfus zaliczany jest do znaczących egzegetów XIV wieku⁹⁸.

Najważniejszym jednak dziełem teologicznym dotyczącym Biblii była cztero-częściowa postylla Mikołaja z Lyry⁹⁹. Obecnie trzy części postylli znajdują się w księgozbiorze kapitulnym, jedna część (dotycząca ewangelii) w księgozbiorze seminaryjnym. Postylla była własnością Marcina z Kielc. Mikołaj z Lyry był przedstawicielem egzegezy literalnej. Z pochodzenia Żyd urodzony w Normandii, zmarł w Paryżu. Około 1300 roku wstąpił do franciszkanów. Znał język grecki i hebrajski oraz tradycję egzegetyczną, korzystał z egzegezy żydowskiej. Postylla Mikołaja była bardzo popularnym i ważnym komentarzem w średniowieczu i w XVI wieku. Paweł z Burgos w ramach krytyki postylli Mikołaja z Lyry napisał *Additiones*. Mathias Doering odpowiedział na zarzuty Pawła i napisał dzieło *Defensorium postillae*. Wydawcy dołączali do postylli te dwa dzieła polemiczne¹⁰⁰. Wydanie z 1493 roku zachowane w Kielcach zawiera *Additiones* i *Defensorium postillae*.

Notowano zachowane szesnastowieczne wydanie (Kolonja) dzieł Teofilakta bizantyjskiego teologa żyjącego na przełomie XI i XII wieku. Na zachowanej

⁹¹ Kwaśniewski, *Księgozbiory prywatne*, [w druku].

⁹² S. Wielgus, *Badania nad Biblią w starożytności i w średniowieczu*, Lublin 1990, s. 201-202

⁹³ Aneks nr 30, 88.

⁹⁴ Wielgus, *Badania nad Biblią*, s. 89.

⁹⁵ Aneks nr 28.

⁹⁶ Wielgus, *Badania nad Biblią*, s. 200.

⁹⁷ Aneks nr 85.

⁹⁸ Wielgus, *Badania nad Biblią*, s. 127.

⁹⁹ Aneks nr 69.

¹⁰⁰ Wielgus, *Badania nad Biblią*, s. 124-127.

stronie tytułowej wydrukowano: *in quatuor evangelia enarrationes [...] Ioanne Oecolampadio interpretate*. Druk dzieł Teofilakta pochodzi z księgozbioru wika-riusza kieleckiego Stanisława z Bodzentyna (XVI w.)¹⁰¹. Teofilakt w swych dzie-łach wykorzystał teksty ojców Kościoła. W swoich pismach polemizował z łacini-nikami i zajmował stanowisko w sprawie współczesnych mu herezji¹⁰². Również z księgozbioru Stanisława z Bodzentyna pochodzi szesnastowieczny druk *Lexi-con biblicum* Andrzeja Placusa¹⁰³. Andrzej Placus działał w Moguncji w XVI wie-ku, był franciszkaninem¹⁰⁴. Andrzej Placus był uczniem Mikołaja Herborna. W Kielcach zachowało się kolońskie wydanie *Lexicon biblicum* z 1536 roku. Wy-danie to znane jest w literaturze teologicznej, jako ważne-popularne¹⁰⁵. Nie można określić wydania konkordancji notowanych przez wizytatora – „Concordantiae maiores”, gdyż druk nie zachował się¹⁰⁶. W Kielcach zachowało się dzieło - *In psalmum septuagesimum octavum enarratio lamentatoria*¹⁰⁷, którego autorem jest Herborn Nicolaus. Herborn (+1535r.); był pisarzem polemicznym, pełnił rów-nież różne funkcje w zakonie¹⁰⁸.

W naiwnych ujęciach historii Kościoła wyolbrzymiane są zasługi reformacji w dziedzinie nauki o Biblii. Polega to na sugerowaniu lub twierdzeniu jakoby w Kościele przed Lutrem zajmowano się tylko teologią spekulatywną i prawem. W historycznym księgozborze kapitulnym w Kielcach znajdowały się egzempla-rze Biblii oraz dzieła autorów średniowiecznych i nowożytnych o tematyce biblij-nej. Dzieła te pozostawały w księgozborze prowincjonalnej kapituły kieleckiej. Biblia i biblistyka na prowincji w średniowiecznym i w potrydenckim Kościele. Nowy Testamanet w przekładzie Erazma przynależy do epoki nowożytnej. Zgro-madzone dane źródłowe narzucają problem zastosowania opracowań biblijnych. Zapewne należy wskazywać na nauczanie kościelne - kaznodziejstwo i katechizm. Nie należy jednak wykluczać osobistych zainteresowań duchownych. Kapituły były przecież w okresie staropolskim środowiskami elitarnymi.

c) Ojcowie Kościoła

Zbiór rękopisów kapitulnych nie zawierał dzieł ojców Kościoła. Przeważała tematyka kaznodziejska, teologiczna. Teksty patrystyczne były nieobecne. Od-mianę przynosi druk. Wraz z jego rozwojem zmienia się profil biblioteki. Wizyta-tor zanotował pięć woluminów z dziełami św. Hieronima. Zachowały się cztery; dwa woluminy listów św. Hieronima w wydaniu z 1480 roku (Parma). Ta edycja listów św. Hieronima została przekazana kapitule przez jednego z kanoników -

¹⁰¹ Aneks nr 91.

¹⁰² Wielgus, *Badania nad Biblią*, s. 176.

¹⁰³ Aneks nr 104.

¹⁰⁴ E.H. Wyczawski, *Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej u schyłku XVI w.*, „Polonia Sacra” (dalej PS), 7 (1955) z. 1, s. 38.

¹⁰⁵ H. Hurter, *Nomenclator literarius theologiae catholicae*, t. II (ab anno 1109-1563), Oeniponte 1906, (dalej Hurter t. II), kol. 1478-1479.

¹⁰⁶ Aneks nr 75.

¹⁰⁷ Aneks nr 36.

¹⁰⁸ M. Daniluk, *Herborn Nicolaus OFMObs*, EK, t. 6, Lublin 1993, kol. 743-744.

Marcina Kromera. W 1598 roku wizytator określił darowiznę Kromera - „D[ivi] Hier[onymi] duo tomi”. Faktycznie darowizna Kromera stanowi dwie jednostki introligatorskie, obydwa woluminy posiadają gotycką oprawę wykonaną w tym samym warsztacie, zapis informujący o tym, że Kromer przekazał listy kapitule znajduje się w woluminie zawierającym część drugą listów¹⁰⁹. Pozostałe woluminy z dziełami św. Hieronima wizytator określił: „Opera s[an]cti Hieronymi in sa[n]cta Biblia”, „Simile volumen”, „Prima pars ep[istol]ae divi Hieronimi”. W zachowanym w bibliotece kapitulnej druku dzieł świętego Hieronima (wydanym w Bazylei w 1553 u Frobenia) czytamy na karcie tytułowej: „Operum tertius tomus qui est ultimus librorum epistolarium complectens [...] nemque quae ad expositionem divinae scripturae faciunt: una cum argumentis & scholiis des Erasmi Roterodami”. Ponadto w tymże woluminie po tomie trzecim oprawiony został tom czwarty¹¹⁰. Zapis wizytatora „Simile volumen” trudno zidentyfikować. „Prima pars ep[istol]ae divi Hieronimi” należy odnosić do zachowanego obecnie w bibliotece kapitulnej wydania listów św. Hieronima; druk ten wyszedł w Bazylei u Mikołaja Kesslera w 1489 roku. Inkunabuł zawierający listy Hieronima podzielone na dwie części, listy stanowią jednak jedną jednostkę bibliograficzną¹¹¹. W przeciwieństwie do druku listów wydanych w 1480 roku druk z 1489 roku stanowi również jedną jednostkę introligatorską. Listy świętego Hieronima kapituła posiadała w dwóch wydaniach piętnastowiecznych. Uwagę badacza zwraca trzeci i czwarty tom dzieł św. Hieronima wydanych w Bazylei w drukarni Frobenia w 1553 roku. Była to kolejna edycja dzieł św. Hieronima opracowanych przez Erazma z Rotterdamu. Hieronim był ulubionym ojcem Erazma. Kwestia krytycznej edycji jego pism zajmowała genialnego humanistę od 1500 roku. W 1516 roku w Bazylei u Frobenia Erazm wydał dzieła Hieronima¹¹².

Drugim autorem obok Hieronima był w Kielcach św. Jan Chryzostom. Wyprodukowany w początkach XVI wiek druk z dziełami Chryzostoma trafił do biblioteki z księgozbioru prywatnego żyjącego w XVI wieku Jana z Kielc wikariusza kolegiaty kieleckiej¹¹³. Z księgozbioru wikariusza i jednocześnie oficjała kieleckiego Macieja z Końskich (XVI w.) pochodził druk dzieł świętego Ambrożego - *Secunda pars operum beati Ambrosii* (Bazylea, Jan de Langendorff, 1506 r.)¹¹⁴.

Notowano w 1598 roku wydanie dzieł Laktancjusza. Laktancjusz (zmarł około 330 r.) był uczniem Arnobiusza Starszego, był wybitnym mówcą. Był świadkiem prześladowań chrześcijan za Dioklecjana, swoje obserwacje i poruszenie okrucieństwem prześladowców utrwalił w pozostawionych pismach, w których ponadto podejmował krytykę pogańskiego świata – filozofii i religii. W 1465 ukażała się pierwsza drukowana edycja dzieł Laktancjusza¹¹⁵.

Uwagę historyka przykuwa jednak postać uczonego Marcina Kromera, który

¹⁰⁹ Aneks nr 68.

¹¹⁰ Aneks nr 8.

¹¹¹ Aneks nr 19.

¹¹² J. Huizinga, *Erazm*, Warszawa 1964, s. 128.

¹¹³ Aneks nr 79.

¹¹⁴ Aneks nr 89.

¹¹⁵ J. Wojtczak-Szyszkowski, *Laktancjusz*, EK, t. 10, Lublin 2004, kol. 406-408.

ofiarował kapitule (do której należał) dwa tomy listów św. Hieronima. Również przedstawiciele niższego duchowieństwa, wikariusze kieleccy Jan z Kielc oraz Maciej z Końskich posiadali w swojej bibliotece teksty patrystyczne. Środowisko kapitulne w Kielcach było silnie związane z Krakowem. Kielce były miastem biskupim, miejscem częstych pobytów dworu biskupiego. W nowożytnej Polsce początek patrystyki pochodzi ze środowiska biskupów krakowskich od czasów Piotra Tomickiego. W Krakowie wśród czołowych teologów występowali w XVI wieku Stanisław Hozjusz oraz Marcin Kromer. Podczas studiów we Włoszech Kromer odnalazł rękopis wyboru homilii św. Jana Chryzostoma; ocalił, częściowo przetłumaczył na język łaciński i wydał¹¹⁶. W Kielcach Kromer przekazujący do biblioteki kapitulnej inkunabuły jawi się, jako propagator nowej, opartej na źródłach teologii. Jakims drobnym dodatkiem do wywodu jest postać Jakubka z Lublina (+1530 r.), który był kanonikiem kieleckim. Od Jakubka przejął bp Piotr Tomicki rękopis z tekstami św. Hieronima i Augustyna.¹¹⁷

d) Prawo

Wśród rękopisów kapitulnych w Kielcach znajdujemy teksty Henryka z Suzy – *Excerpta ex summa aurea super quinto libro decretalium* oraz *Questiones in libris decretalium*¹¹⁸. Henryk z Suzy (+1271 r.) studiował prawo w Bolonii, następnie wykładał prawo w Bolonii i Paryżu, był biskupem i kardynałem. Summa aurea jest zaliczana do głównych jego dzieł. Wśród współczesnych wysoko oceniano jego umiejętności prawnicze; zarówno w prawie kościelnym, jak i rzymskim¹¹⁹. Ponadto, wśród rękopisów znajduje się bliżej nieokreślony tekst Mikołaja *Tabula decretorum*¹²⁰. Wśród rękopisów kapitulnych znajdujemy trzy dzieła prawnicze (prawo cywilne), które w katalogu sporządzonym przez Jerzego Wolnego zostały określone jako: *Ius Magdeburgense*, *Processus iudicaris* oraz *Determinationes iuridicae*¹²¹.

W średniowieczu powstało sześć zbiorów prawa kanonicznego: *Dekret Gracjana*, *Dekretale* papieża Grzegorza IX, *Księga szósta* Bonifacego VIII, *Klementyny*, *Ekstrawaganty* Jana XXII, *Ekstrawaganty powszechne*. Biblioteka kielecka przechowywała wszystkie te zbiory prawa. Obecnie zachowały w Kielcach *Dekretale* (wydanie z 1496r.)¹²², oraz *Księga szósta* wraz z innymi zbiorami w wydaniu lyońskim z 1511 roku¹²³. Zachowana *Księga szósta* jest oprawiona i wydana wraz z innymi zbiorami. Jest to wydanie lyońskie z 1511 roku. *Księga szósta* w tym wydaniu zatytułowana jest *Sexti libri materia*. Ponadto inne zbiory: „Cle-

¹¹⁶ J. M. Szymusiak, *Zarys dziejów patrystyki*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce* (dalej: DTKP), t. 1, cz. 1, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 70-73.

¹¹⁷ L. Hajdukiewicz, *Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego na tle jego działalności kulturalnej*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1961, s. 97-98.

¹¹⁸ Wolny – Ms.30, aneks nr 61.

¹¹⁹ A. Dębiński, *Henryk z Suzy zw. Hostiensis*, EK, t. 6, Lublin 1993, kol. 718.

¹²⁰ Wolny – Ms.17.

¹²¹ Wolny – Ms.28, aneks nr 58.

¹²² Aneks nr 11.

¹²³ Aneks nr 12.

mentinaru. Materia”, „Extravagantes coes.”, „Extravagantes XX Joan. XXII”. Każdy tych czterech zbiorów posiada oddzielną stronę tytułową i oddzielną numerację, ponadto datę dzienną ukończenia druku, na końcu, w eksplicie. Wszystkie wyszły jednak u jednego drukarza, którym był Nicolaus de Benedictis. Druk wszystkich czterech zbiorów prawnych był wykonany w 1511 roku. Druk poszczególnych zbiorów kończono w odpowiednich odstępach czasowych: *anno ab inncarnatione Domini 1511, die vero 20 mensis Nove[m]bris; finis impositus est, anno ab incarnatione Dni. Quingentesimo undecimo supra millessimum mense Octobris circa finem; anno ab incarnatione Domini nostri 1511 die vero XX mensis Decembris; anno Dni. 1511 die 16 mensis Decembris*. Widać więc wyraźnie, że drukarz wydawał każdy z czterech zbiorów jako części pewnej całości. W badaniach nad zbiorami, z tego wydania przyjmuje się jednak, że są to oddzielne jednostki bibliograficzne¹²⁴. W bibliotece kapitulnej nie znajdujemy obecnie notowanego w 1598 roku Dekretu Gracjana. Zachowany wśród inkunabułów seminaryjnych egzemplarz dekretu nie posiada proveniencji kapitulnej, być może kiedyś posiadał, obecnie jest zdefektowany.

Wizytator odnotował: „Decretales] 2 partes”¹²⁵. W księgozbiornym seminaryjnym znajdują się dwa woluminy zawierające dekretały Grzegorza IX, oraz zbiór prawa pochodzący od Gracjana. Wydanie tych dwóch zbiorów prawa było traktowane przez wydawców jako, dwie części jednego zamierzenia wydawniczego, które został zrealizowane w ciągu roku 1507. Dekretały Grzegorza opatrzone zostały adresem: „Parisius. In sole aureo vici Sorbonici per Udalricu[m] Gering et magistrum Bertholdu[m] Re[m]bolt anno D[omi]ni 1507 die vero XI Februarii”. Dekret Gracjana posiada adres wydawniczy – „Tripatritu[m] Decreti Aurei opus insignae [...] finem accepit in alma Parisiensi Achademia expensis et opera Udalrici Gering et magistri Bertholdi Rembolt socios [...] 1507 die vero X Decembris”. Woluminy te posiadają zapis proveniencyjny wskazujący jednoznacznie na dawną przynależność do księgozbiornego kapitulnego. Ponadto uwagę zwraca fakt, że są zaopatrzone w oprawy szesnastowieczne pochodzące z tego samego warsztatu. Ich „łączność” bibliograficzną i intrologatorską zachował system sygnatur biblioteki seminaryjnej – posiadają kolejne sygnatury i stoją obok siebie na półce. Należy, więc przyjmować, że po powstaniu biblioteki seminaryjnej w XVIII wieku (po tej dacie księgi te trafiły z kapituły do seminarium) użytkownicy traktowali je, jako pewną całość.

Średniowieczne zbiory prawa w epoce nowożytnej zostały połączone i były wydawane, jako jeden zbiór prawny. To połączenie wydawnicze i drukarskie zaczęto nazywać *Corpus Iuris Canonici*. Przyjmuje się, że całość zbiorów prawnych ukazała się w trzech tomach w początkach XVI wieku, nakładem U. Geringa i B. Rembolta w opracowaniu Chappiusa i Witalisa z Teb. Wtedy to nazwano scalone zbiory prawa *Corpus Iuris Canonici*. W 1582 roku nastąpiło urzędowe wydanie *Corpus Iuris Canonici* przez Grzegorza XIII. W związku z tym urzędowym wy-

¹²⁴ S. Gültlingen, *Bibliographie des livres imprimés à Lyon au seizième siècle*, t. 1, Baden-Baden 1992, s. 122-3, nr 60-3.

¹²⁵ Aneks nr 101.

daniem nazwa *Corpus Iuris Canonici* upowszechniła się¹²⁶.

W księgozbiórze kieleckim występowało niezachowane anonimowe dzieło *Vocabularius utriusque iuris*¹²⁷. Notowano zachowane obecnie dzieło wybitnego prawnika Jana Andrzejowego: *Super arboribus consanguinitatis* (wydane około 1498)¹²⁸. Jan Andrzejowy (+1348 r.) był znawcą prawa kanonicznego i świeckiego. Studiował w Bolonii, wykładał tam Dekretały, następnie Dekret Gracjana. *Super arboribus consanguinitatis* poświęcone jest kwestiom prawnym związanym z małżeństwem¹²⁹. Wraz z drukiem *Super arboribus consanguinitatis* występują jako współoprawne *Annotationes Margaritarum Decretalium* oraz *Modus legendi abbreviaturas cum aliis tractatibus iuridicis*. Druki te zawierające dzieła o tematyce prawnej występowały w Kielcach w zachowanych wydaniach inkunabułów.

Kapituła posiadała druk zawierający kanony soboru trydenckiego *Canones Concilii Tridentini* ponadto *Statuta provincialia*¹³⁰. Druk kanonów trydenckich oraz nieokreślony druk *Statuta provincialia* nie zachowały się, nie można więc określić wydań. Jeśli chodzi o *Statuta provincialia* należy sądzić, że chodziło tu o zbiór prawa prowincji gnieźnieńskiej. Estreicher podaje za starszą literaturą kilka wydań statutów prowincji gnieźnieńskiej¹³¹. W Kielcach notowano *Iustiniani Institutiones*. Książka zachowała się i występuje w wydaniu inkunabułowym (Wenecja, 1483r.)¹³². W średniowieczu prawo rzymskie dzieliło się na pięć części. Jedną z pięciu części były *Institutiones*. Jest to krótki podręcznik prawa. Poszczególne części prawa rzymskiego w epoce nowożytnej połączono w jednym wydaniu i zaczęto zbiór powstały z połączenia pięciu zbiorów nazywać *Corpus iuris civilis*. Pierwsze wydanie połączonych zbiorów miało miejsce w latach 1525-1527¹³³.

e) Teologia

Wśród rękopisów kapitulnych znajdujemy dzieła teologiczne, które w katalogu sporządzonym przez Jerzego Wolnego zostały określone, jako anonimowe: *Abreviatio Bonaventurae super quartum librum sententiarum Petri Lombardi*¹³⁴. Wśród druków notowano dwa niezachowane egzemplarze Sentencji Piotra Lombarda¹³⁵. Piotr Lombard (+1160 r.) studiował w Reims i Paryżu. Wykładał w Paryżu w szkole przy katedrze Notre Dame, był kanonikiem w tejże katedrze. Głównym jego dziełem są sentencje. Pierwsza księga sentencji dotyczy nauki o Bogu w Trójcy Świętej, druga przedstawia stworzenia, trzecia wcielenie Syna Bożego,

¹²⁶ A. Vetulani, *Corpus Iuris Canonici*, EK, t. 3, Lublin 1979, kol. 597-600.

¹²⁷ Aneks nr 17.

¹²⁸ Aneks nr 21.

¹²⁹ E. Wilemska, *Jan Andrzejowy*, EK, t. 7, Lublin 1997, kol. 880.

¹³⁰ Aneks nr 103.

¹³¹ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 29, Kraków 1993, s. 245-249.

¹³² Aneks nr 86.

¹³³ F. Wycisk, *Corpus iuris civilis*, EK, t. 3, Lublin 1979, kol. 600-601.

¹³⁴ Wolny – Ms.17.

¹³⁵ Aneks nr 35, 74.

czwarta traktuje o sakramentach i o eschatologii. Sentencje były podstawą wykładu teologii. Komentarze do sentencji rozwinęły się w odrębny gatunek literacki. Powstało ponad 2 tysiące komentarzy do sentencji¹³⁶.

W zbiorze rękopisów biblioteki kapitulnej zachowało się *Compendium moralitatum seu Abiciamus seu distinctiones theologiae* dominikanina Jakuba z Lausanne¹³⁷. Jakub z Lausanne (+1322 r.) działał we Fancji, był prowincjałem, lektorem i magistrem. Pozostawił komentarz do sentencji, i postylle¹³⁸. Zachowało się również *Epositio symboli* Konrada z Soltau¹³⁹. Konrad z Soltau (+1407 r.) studiował w Pradze, gdzie był profesorem teologii i rektorem uniwersytetu, następnie pracował na uniwersytecie w Heidelbergu, na koniec w Erfurcie. Był biskupem Verdun¹⁴⁰. Jeden z rękopisów określony *Exhortatio ad populum* to wypisy z dzieła *Speculum Ecclesiae* Honoriusza z Autun¹⁴¹. Honoriusz (+ około 1150 r.) był mnichem szkockim z kasztoru św. Jakuba w Ratyzbonie. Pozostawił pisma teologiczne stworzone metodą scholastyczną; jego pisma mają charakter syntetyczno-popularyzacyjny. *Speculum Ecclesiae* to zbiór kazań wykorzystujących dorobek ojców Kościoła¹⁴². Wśród rękopisów kapitulnych w Kielcach znajdujemy *Summa de virtutibus et vitiis* dominikanina Wilhelma Peraldusa¹⁴³. Wilhelm Peraldus (+1271 r.) był przełożonym klasztoru w Lyonie. *Summa de virtutibus et vitiis* oparta jest o źródła biblijne i patrystyczne¹⁴⁴. Zachował się także rękopis z tekstami Jana Militiusa de Kroměříž – *Explicatio super Pater noster*¹⁴⁵. Jan Militius de Kroměříž (+1374 r.) był czeskim reprezentantem *devotio moderna*. Kształcił się w Pradze, był archiwistą i sekretarzem Karola IV, następnie zrezygnował z posady urzędniczej, by prowadzić życie w ubóstwie. Z powodu głoszenia rychłego przyjścia Chrystusa był więziony przez inkwizycję, uwolniony dzięki interwencji papieża. Działał w w diecezji praskiej prowadząc za czasów biskupa Jan reformę kościelną. Po śmierci Konrada z Waldhausen głosił kazania w katedrze św. Wita¹⁴⁶. Ponadto wiele anonimowych rękopisów opracowanych przez Jerzego Wolnego posiada tytuły wskazujące na tematykę teologiczną: *Notae theologicae de Baeta Virgine*, *Variae notae theologicae*, *Sinonima theologica*, *Summa de virtutibus*, *Passio Domini nostri Jesu Christi*, *Variae questiones theologicae*, *Summa de virtutibus abbreviata*, *Questio de Corpore Christi*, *Vita Adae et Evae seu Apoca-*

¹³⁶ M. Olszewski, Piotr Lombard (*Petrus Lombardus*), *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, red. A. Maryniarczyk, t. 8, Lublin 2007, s. 215-217.

¹³⁷ Wolny – Ms. 30, aneks nr 61.

¹³⁸ J. B. Schneyer, *Jacob v. Lausanne OP, Lexicon für Theologie und Kirche*, t. 5, red. J. Höfer, K. Rahner, Freiburg im Br. 1960, kol. 842.

¹³⁹ Wolny – Ms. 17.

¹⁴⁰ M. Daniluk, *Konrad z Soltau bp*, EK, t. 9, Lublin 2002, kol. 673-674.

¹⁴¹ Wolny – Ms. 30, aneks nr 61.

¹⁴² M. Zahajkiewicz, *Honoriusz z Autun OSB, zw. Augustodunensis*, EK, t. 6, Lublin 1993, kol. 1215.

¹⁴³ Wolny – Ms. 9, aneks nr 66.

¹⁴⁴ J. A. Corbett, *Wilhelm Peraldus*, LThK, t. 10, Freiburg im Br. 1965, kol. 1147.

¹⁴⁵ Wolny – Ms. 21, aneks nr 55.

¹⁴⁶ J. Koziej, *Jan Milič*, EK, t. 7, Lublin 1997, kol. 921.

lypsis Moysis, Revelationes sanctae Elisabeth, Pseudo Augustinus - Liber de vita Christiana.

W Kielcach zachował się druk dzieła *De abundantia exemplorum* (wyd. 1478 r.) przypisywane Albertowi Wielkiemu¹⁴⁷. Albert Wielki (+1280 r.) pochodził z rodziny rycerskiej, kształcił się w Padwie i Bolonii. W 1223 roku w Padwie wstąpił do dominikanów; nowicjat i studia teologiczne odbył w Kolonii. Był nauczycielem Tomasza z Akwinu. Pozostawił dzieła filozoficzne (głównie komentarze do Arystotelesa), przyrodnicze i teologiczne¹⁴⁸. W Kielcach zachowało się dzieło dominikanina Jana de Turrecremata *De efficacia aque benedictae* (wydane około 1481 r.)¹⁴⁹. Jan de Turrecremata (+1468 r.) pochodził z Hiszpanii, był kardynałem, teologiem i prawnikiem. Studiował w Hiszpanii następnie w Paryżu. Brał udział w soborach: w Konstancji, Bazylei, Ferrarze i Florencji. Opublikował 27 prac, które wyszły drukiem, 14 jego prac pozostawło w rękopisach¹⁵⁰. *De efficacia aque benedictae* to traktat przeciwko poglądom Piotra Anglika z Czech.¹⁵¹

Charakterystyczną cechą teologii nowożytnej są *loci theologici*, czyli kolekcje źródeł, z których teologowie winni czerpać argumenty. Ze strony protestanckiej twórcą zbioru *loci theologici* był Filip Melanchton, ze strony katolickiej Jan Eck i Melchior Cano. Powstanie zbiorów miejsc teologicznych rozpoczęło nową epokę i nowy rodzaj uprawiania teologii. Nowa metoda szczególnie w wydaniu protestanckim stoi w opozycji do średniowiecznej teologii systematycznej. Ponadto wprowadzenie do teologii aspektu subiektywizmu przez protestantów zmieniło optykę zainteresowań teologicznych odrywając uwagę od rzeczywistości obiektywnej a zwracając uwagę na odczucia, przeżycia i polemiki. W miarę narastania opozycji pomiędzy stroną katolicką a protestancką układane kolekcje źródeł teologicznych zyskiwały charakter zdecydowanie polemiczny¹⁵². W Kielcach zachowały się *Loci communes* Jana Hoffmeistera¹⁵³. Jan Hoffmeister (+1547 r.) był augustianinem, egzegetą i homiletą, polemistą teologicznym. Ze względu na gorliwość i kompetencje w obronie prawd wiary zagrożonej przez luteranizm zyskał sobie przydomek „Antylutra”. Był przyjacielem Piotra Kanizjusza, brał udział w kolokwiach z protestantami¹⁵⁴. *Loci communes* Jana Hoffmeistera zawierają sentencje ojców oraz posiadają kontekst i wydźwięk antyheretycki¹⁵⁵.

W Kielcach zachowało się dzieło Alfonsa de Castro *Adversus omnes hereses libri quatuordecim*. Druk ten pierwotnie należący do wikariusza Jana z Kielc

¹⁴⁷ Aneks nr 18.

¹⁴⁸ M. Kurdziałek, A. Paszewski, Z. Włodek, *Albert Wielki*, EK, t. 1, Lublin 1985, kol. 301-305

¹⁴⁹ Aneks nr 32.

¹⁵⁰ S. Gall, *Torquemada Jan (Juan de Turrecremata)*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna* (dalej – PEK), t. 39/40, oprac. ks. S. Gall, Warszawa 1914, s. 201-202; R. Bäumer, *Johannes de Turrecremata (Juan de Torquemada)*, LThK, t. 5, Freiburg im Br., 1960, kol. 1093-1094.

¹⁵¹ Hurter t. II, kol. 884.

¹⁵² H. Kossowski, *Loci theologici*, EKość, t. 13, Warszawa 1880, s. 284-286.

¹⁵³ Aneks nr 90.

¹⁵⁴ M. Daniluk, *Hoffmeister Johannes OESA*, EK, t. 6, Lublin 1993, kol. 1109.

¹⁵⁵ Hurter t. II, kol. 1439.

przeszedł do księgozbioru kapitulnego¹⁵⁶. Alfons de Castro (+ 1558 r.) pochodził z Hiszpanii, był bernardynem, kaznodzieją, teologiem i egzegetą. Odegrał ważną rolę na Soborze Trydenckim. Wystąpił z wnioskiem o zdefiniowanie katolickiej nauki o Piśmie Świętym. W kontekście sporów na temat źródeł wiary Alfons podkreślał znaczenie Tradycji i wskazywał, że Kościół nadaje Pismu Świętemu powagę. Był przeciwnikiem tłumaczenia Pisma Świętego na języki narodowe. Głównym jego dziełem teologicznym jest *Adversus omnes hereses*, które ogłosił w 1534 roku w Paryżu. W ciągu 22 lat miało ono 10 wydań. W 14-u księgach zawarł alfabetyczny wykaz herezji z podaniem ich głównych tez¹⁵⁷.

Notowano dzieło polemiczne Wojciecha Nowopolczyka *Apologia*, obecnie niezachowane¹⁵⁸. Wojciech Nowopolczyk (+1559 r.) pochodził z Nowego Pola (dzis Koniecpol), był synem chłopca. Kształcił się na Akademii Krakowskiej, następnie wykładał na wydziale *artium*. Był proboszczem w Jangrocie i kanonikiem u św. Anny w Krakowie¹⁵⁹. W dziele tym autor podkreśla, że herezje były przyczyną wojen i ruin. Polemizuje na temat interpretacji Pisma Świętego wskazując, że nowowiercy błędnie tłumaczą Pismo. Na podstawie literatury starochrześcijańskiej wykazuje, że duch i sens Pisma Świętego zachowany został w Kościele Katolickim. Podkreśla nadrzędną władzę papieża, w której uczestniczą biskupi i prezbiterzy. Rozróżnia władzę święceń od władzy jurysdykcyjnej. Opowiada się za celibatem po wyższych święceniach. W kwestii usprawiedliwienia cytuje kanony Soboru Trydenckiego¹⁶⁰.

W XVI wieku w wyniku konfrontacji z reformacją oraz w związku z przemianami religijności i duszpasterstwa upowszechniają się katechizmy, które popularyzują wiedzę o prawdach wiary. W bibliotece kapitulnej notowano katechizm Kromera – „Catechismus Polonicus Cromeri”¹⁶¹. Katechizm ten był wydany w 1570 roku w języku polskim i łacińskim. Notatka umieszczona w inwentarzu jednoznacznie wskazuje na polską wersję dzieła. Katechizm Kromera omawia kwestie dotyczące siedmiu sakramentów, ofiary mszy oraz pogrzebu chrześcijańskiego¹⁶².

f) Podręczniki duszpasterskie

W bibliotece kapitulnej występowały podręczniki liturgiczno-duszpasterskie. Dzieła te traktują o sprawowaniu sakramentów, o mszy i aspektach duszpasterskich wynikających z kultu Bożego. Wśród teologów średniowiecznych notowano Wilhelma Duranda, Guidona de Monte Rotherii, Michała Lochmaiera, Mikołaja Störa ze Świdnicy oraz Mikołaja z Błonia. Większość z tych dzieł przetrwała

¹⁵⁶ Aneks nr 98.

¹⁵⁷ E. Sokołowski, *Alfons de Castro OFM[!]*, EK, t. 1, Lublin 1985, kol. 358.

¹⁵⁸ Aneks nr 100.

¹⁵⁹ H.E. Wyczawski, *Nowopolczyk (Novicampianus, Nowopolski) Wojciech*, SPTK, t. 3, Warszawa 1982, s. 233-234.

¹⁶⁰ M. Rechowicz, *Teologia pozytywno-kontrowersyjna: szkoła polska XVI wieku*, w: DTKP, t. 2, cz. 1, Lublin 1979, s. 70-71.

¹⁶¹ Aneks nr 110.

¹⁶² M. Rusiecki, *Przedmiot katechezy potrydenckiej w Polsce (1566-1699)*, Lublin 1996, s. 17.

do dziś. W zbiorze rękopisów biblioteki kapitulnej zachował się podręcznik duszpasterski *Expositio missae* Mikołaja Störa¹⁶³. Mikołaj Stör ze Świdnicy (+1424r.) studiował w Pradze, był profesorem uniwersytetu praskiego, od 1409 roku działał na uniwersytecie w Lipsku. *Expositio missae* wprowadza w zagadnienia dotyczące sakramentu Eucharystii, w modlitwę brewiarzową i przepisy rubrycystyczne¹⁶⁴. Ponadto wśród rękopisów biblioteki kapitulnej w Kielcach znajdują się niewielkich rozmiarów, anonimowe prace, których incipity wskazują na tematykę duszpasterską: *Fractus missae*, *Preparatio hominis ad sumendum Corporis Christi*, *Ad celebrantes missam*, *Explicatio canonis missae*.

Wśród druków kapitulnych podręczniki pastoralne były reprezentowane znacznie liczniej. Notowano dwa egzemplarze *Rationale divinorum officiorum* Wilhelma Duranda. Zachowane egzemplarze pochodzą z księgozbiorów kanoników Macieja z Żarnowca i Marcina Kromera¹⁶⁵. Egzemplarze *Rationale divinorum officiorum* występują w wydaniach piętnastowiecznych. Egzemplarz pochodzący z księgozbioru Kromera znajduje się poza aktualnym księgozbiorem kapitulnym - w księgozbiornie seminaryjnym. Jest to nowe odkrycie. Nie został uwzględniony w artykule o prywatnych księgozbiornach kieleckich¹⁶⁶. Dzieło Wilhelma Duranda (+1296 r.) bardzo popularne w średniowieczu zawiera konieczne wiadomości na temat duszpasterstwa. Traktat ten dzieli się na osiem części i obfituje w symboliczne tłumaczenia czynności sakramentalnych. Dzieło Wilhelma Duranda było używane przez profesorów teologii i duszpasterzy¹⁶⁷.

Zachowany egzemplarz *Manipulus curatorum* Guidona de Monte Rotherii pochodzi z księgozbioru wikariusza Stanisława z Bodzentyna¹⁶⁸. Guidon z Montrother (+1333 r.) w swym dziele omówił trzy zagadnienia: sakramenty, słuchanie spowiedzi i artykuły wiary. Dzieło to cieszyło się dużą poczytnością wśród duszpasterzy¹⁶⁹. *Manipulus curatorum* został napisany w 1333 roku dla nowo wyświęconych kapłanów w diecezji Terule w Hiszpanii. Ze słowa *sacerdos* wyprowadza cztery znaczenia: *missarum celebratores – sacra dicens*, *plebis doctores – sacra docens*, *confessionis auditores – sacra dux*, *sacramentorum ministratores – sacra dans*. W trzeciej części dotyczącej nauczania autor podaje w co należy wierzyć, jak postępować, o co prosić, czego unikać¹⁷⁰.

W Kielcach notowano *Tractatus sacerdotalis de sacramentis* Mikołaja z Błonia¹⁷¹. Mikołaj z Błonia (+ po 1438 r.) był prawdopodobnie wykładowcą Akademii Krakowskiej. Obok przygotowania teologicznego posiadał też doświadczenie duszpasterskie. Był zaangażowany jako proboszcz w Charlupi Mniejszej w die-

¹⁶³ Wolny – Ms.30, aneks nr 61.

¹⁶⁴ P. Królikowski, *Mikołaj Stör ze Świdnicy, Nicolaus Stoer de Swedydnicz Polonus*, EK, t. 12, Lublin 2008, kol. 1014-1015.

¹⁶⁵ Aneks nr 40, 80.

¹⁶⁶ Kwaśniewski, *Księgozbiory prywatne*, [w druku].

¹⁶⁷ M. Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, w: DTKP, t. 1, Lublin 1974, s. 215-216.

¹⁶⁸ Aneks nr 33.

¹⁶⁹ Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, s. 216.

¹⁷⁰ J. Wolny, *Z dziejów katechezy*, w: DTKP, t. 1, Lublin 1974, s.189.

¹⁷¹ Aneks nr 33.

cezji poznańskiej. Biskupa poznański Stanisław Ciołek zlecił Mikołajowi, jako swojemu kapelanowi napisanie podręcznika dla duchowieństwa. Po powstaniu dzieła biskup i kapituła poznańska polecieli ten podręcznik duchowieństwu. Ci rządcy kościołów, którym udowodniono, że nie stosują się do przepisów podręcznika mieli „zapłacić karę synodalną”. Mikołaj cytuje wielu autorów zachodnich oraz starożytnych ojców Kościoła. *Tractatus sacerdotalis de sacramentis* był podręcznikiem znanym i używanym przez teologów i duszpasterzy w zachodniej Europie¹⁷².

Zachowany egzemplarz *Tractatus sacerdotalis*, pochodzący z księgozbioru wikariusza Stanisława z Bodzentyna, jest oprawiony razem z *Manipulus curatorum* Guidona de Monte Rotherii. Badania prowadzone nad podręcznikami duszpasterskimi wykazały m.in. podobieństwo pomiędzy *Tractatus sacerdotalis de sacramentis* i *Manipulus curatorum*. Podobieństwo dotyczy nie tylko treści, ale również stylu. Mikołaj z Błonia korzystał, więc z dorobku teologicznego zachodnich mistrzów¹⁷³. Zapewne przypadek występowania tych dzieł w jednym woluminie wskazuje, że średniowieczni czytelnicy byli świadomi podobieństw, o których przekonują nowoczesne badania naukowe.

Notowano *Parochiale curatorum* wydane w Norymberdze w 1493 roku, którego autorem jest Michael Lochmaier. Zachowany egzemplarz pochodzi z księgozbioru wikariusza Marcina z Kielc¹⁷⁴. Lochmaier zajmował się duszpastersko-liturgiczną problematyką mszy¹⁷⁵. Lochmaier (+1491r.) był profesorem i rektorem uniwersytetu w Wiedniu. Posiadał bakalaureat sztuk, licencjat z prawa, doktorat z teologii. Był kanonikiem w Pasawie i kazał kazania katedralnym. *Parochiale curatorum* składa się z dziesięciu części poświęconym zagadnieniom związanym z prawami parafialnymi, dziesięcinami, pokutą, mszą, uposażeniem duchownych (i inne)¹⁷⁶.

Powyżej wymienione podręczniki liturgiczno-pastoralne zawierają „całościową” wykładnię sprawowania kultu Bożego (siedem sakramentów, msza). Obok tych notowano grupę podręczników pastoralnych („wyspecjalizowanych”) zajmujących się tylko sakramentem spowiedzi. Wskazania duszpasterskie w tych dziełach skupiają się wokół zagadnień praktycznych związanych ze spowiedzią. Ponadto rozwiązują trudniejsze przypadki, z jakimi może spotkać się spowiednik oraz zamieszczają zestawy grzechów, które mogą odpuszczać tylko wyżsi duchowni¹⁷⁷.

W zbiorze rękopisów biblioteki kapitulnej zachowały się dwa podręczniki duszpasterskie o spowiedzi. Jest to *Confessionale* dominikanina Jana z Fryburga, *Summa Pisana* dominikanina Bartłomieja de San Concordio¹⁷⁸. Jan z Fryburga (+1314r.) studiował w Strasburgu i Paryżu. Był lektorem teologii w konwencie

¹⁷² Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, s. 232-233.

¹⁷³ Tamże, s. 222.

¹⁷⁴ Aneks nr 28.

¹⁷⁵ A. Franz, *Die Masse im deutschen Mittelalter*, Freiburg im Breisgau 1902, s. 520.

¹⁷⁶ Hurter t. II, kol. 1081.

¹⁷⁷ Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, s. 218.

¹⁷⁸ Wolny – Ms.18.

dominikanów we Fryburgu. Był przedstawicielem teologii duszpasterskiej. Obok *Confessionale* napisał także (m.in.) *Summa confessorum*. *Summa confessorum* to jego główne dzieło, była nazywana *Summa Johannina*¹⁷⁹. Bartłomiej de San Concordio (+1347r.) był kaznodzieją i pisarzem teologicznym, studiował w Bolonii i w Paryżu, był doktorem prawa. *Summa Pisana* (ukończona w Pizie) jest oparta o dzieło Jana z Fryburga. Została ona włączona przez Anioła Clavasio do dzieła *Summa angelica de casibus conscientiae*¹⁸⁰. Ponadto wśród rękopisów biblioteki kapitulnej w Kielcach znajdują się niewielkich rozmiarów anonimowe prace, których incipity wskazują na tematykę związaną ze spowiedzią: *Casus poenitentiales*, *Peccata matrimoniales*, *De poenitentia*, *Instructio pro confessoribus*, *Instructio episcopi de absolutione in confessione*, *Peccata matrimoniales*, *De confessione*, *Pseudo Bernardus*, *Pseudo Augustinus – Speculum peccatoris*.

Wśród druków zachował się egzemplarz *Confessionale* Antonina Florentina¹⁸¹. Antonin Florentinus (+1459 r.) był dominikaninem, jako przeor klasztoru św. Marka we Florencji założył tam pierwszą bibliotekę publiczną. Był arcybiskupem Florencji, cenionym kierownikiem duchowym, doradcą papieży i audytorem Roty. Napisał m. in. *Summa confessionalis*, znaną też pod tytułem *Confessionale*. W dziele tym przedstawił zagadnienia uprawnień spowiednika; ponadto porusza tam kwestię stawiania pytań i kwestię zobowiązywania do restytucji¹⁸². W kločku zawierającym *Confessionale* Antonina Florentina znajduje się, jako współoprawne inne *Confessionale*¹⁸³, którego autorem był Bartholomeus de Chaimis (+1496 r.). Autor tego dzieła był franciszkaninem; jego *Confessionale* było polecane kapłanom przez synod w Bazylei w roku 1503¹⁸⁴.

W 1598 roku sporządzający inwentarz biblioteki kapitulnej trzykrotnie zapisał notatkę - „*Summa angelica de casibus conscientiae*”. Trzykrotnie występująca notatka oznacza trzy różne książki. Zachowały się dwa wydania tejże *summy* (wydania z roku 1489 i 1513), której autorem jest Angelus de Clavasio¹⁸⁵. Autor - Angelus de Clavasio (+1495r.) był włoskim franciszkaninem, czterokrotnie wikariuszem generalnym prowincji. W roku 1520 *Summa angelica de casibus conscientiae* wraz z sumą św. Tomasza zostały spalone przez Lutra na stosie¹⁸⁶. W Kielcach w bibliotece kapitulnej szczęśliwie ocalały dwa egzemplarze. *Summa angelica de casibus conscientiae* Anioła Carletti należy do grupy sum ujmujących sakrament pokuty od strony prawnej.

Zachowała się suma spowiednicza kardynała Kajetana *Summa peccatorum* (wydanie z 1529 roku)¹⁸⁷. Kardynał Kajetan (+1534 r.) był dominikaninem, biskupem autorem dzieł filozoficznych, teologicznych i duszpasterskich. Pozostawił

¹⁷⁹ M. Daniluk, *Jan z Fryburga (Johannes Lector, Rumsik) OP*, EK, t. 7, Lublin 1997, kol. 891.

¹⁸⁰ S. Witek, *Bartłomiej de San Concordio (z Pizy) OP*, EK, t. 2, Lublin 1995, kol. 81.

¹⁸¹ Aneks nr 32.

¹⁸² A. Borowski, *Antonin Pierozzi, Antonio de Foligno*, EK, t. 1, Lublin, 1985, kol. 670-671.

¹⁸³ Aneks nr 32.

¹⁸⁴ V. Heynck, *Bartholomaeus de Chaimis*, LThK, t. 2, Freiburg im Br. 1995, kol. 11-12.

¹⁸⁵ Aneks nr 14, 20, 111.

¹⁸⁶ H. Fros, *Aniol Carletti z Chivasso, Angelus de Clavasio*, EK, t. 1, Lublin 1985, kol. 613.

¹⁸⁷ Aneks nr 36.

pisma polemiczne przeciwko Lutrowi oraz liczne komentarze do Pisma Świętego. Suma spowiednicza kardynała Kajetana nazywana też była *Cajetana*¹⁸⁸. Suma spowiednicza kardynała Kajetana jest pryncyplarnym podręcznikiem. Zawiera zestawione w porządku alfabetycznym grzechy i inne hasła związane ze spowiedzią.¹⁸⁹ *Cajetana* w zamiśle autora miała być pomocą dla spowiedników „mniej uczonych”; rozwiązania tam podawane są opracowane z wycuciem psychologicznym¹⁹⁰.

W wyniku badań wyodrębniono dwa rodzaje sum spowiedniczych: a) sumy ujmujące sakrament spowiedzi od strony prawnej, b) sumy ujmujące sakrament spowiedzi od strony teologiczno-moralnej. Sumy teologiczne rozpatrują działanie człowieka od strony wiary. Sumy prawne zawierają zbiory przypadków sumienia (*casus conscientiae*)¹⁹¹. Spośród powyżej wymienionych wszystkie należy zaliczyć raczej do grupy teologiczno-moralnej.

Pod koniec XII wieku zarysowała się koncepcja duszpasterstwa dowartościowująca sakrament pokuty. Teologowie nauczali o pokucie jako o lekarstwie na grzechy. Administracja sakramentu pokuty została uznana za jedną z najważniejszych czynności duszpasterskich kapłana. Do szafowania tym sakramentem potrzebne były podręczniki. Sumy spowiednicze pojawiają się w początkach XII wieku. Przed sumami w użyciu były penitencjały karolińskie, które stały się niewystarczające dla nowego kształtu religijności i nowej mentalności. Zmieniała się struktura demograficzna Europy, powstawały ludne miasta, przemiany przynosiły problemy nieznanne wiejskiej Europie karolińskiej. W penitencjałach karolińskich i w ujęciu kanonistów grzech był postrzegany zewnątrz. Obok tego istniał nurt znany w czasach patrystycznych, znany również Alkuinowi, polegający na ocenie zła popełnianego przez człowieka od strony wewnętrznej – psychicznej. Ta strona była niedostępna starym penitencjałom. Nowe, głębsze podejście do sakramentu pokuty zostało „zatwierdzone” przez sobór. Kanon 21 czwartego soboru laterańskiego wprowadza obowiązek rocznej spowiedzi dla wszystkich ochrzczonych, którzy doszli do używania rozumu. Zgodnie z tym kanonem kapłan w czasie spowiedzi powinien postępować jak lekarz wobec chorego. Winien badać okoliczności grzechu, stan duszy pokutnika, udzielić stosownych rad i zlecić środki do uzdrowienia duszy. W związku z tym po soborze laterańskim kapłani zaangażowani w duszpasterstwo otrzymali nowoczesne sumy spowiednicze. Ze względów praktycznych zbierano dorobek teologiczny z różnych traktatów i redagowano w sumy. Wysokie ceny rękopisów nie pozwalałyby na kosztowne zakupy wielu ksiąg z traktatami na temat spowiedzi. Aby zarządzenia soboru dotyczące spowiedzi mogły wejść w życie redagowano tańsze i przez to możliwe do szerokiego rozpowszechniania sumy spowiednicze¹⁹². W epoce nowożytnej funkcję średnio-wiecznych podręczników spowiedniczych przejmowała teologia moralna. Jeśli

¹⁸⁸ H. Kossowski, *Kajetan (Cajetano albo Gaetano)*, EKość, t. 9, Warszawa 1876, s. 337-342.

¹⁸⁹ R. Bauer, *Cajetan de Vio, Thomas, OP*, LThK t. 2, Freiburg im Br. 1958, kol. 875-876.

¹⁹⁰ J. Pryszmont, *Historia teologii moralnej*, Warszawa 1987, s. 113.

¹⁹¹ Wolny, *Z dziejów katechezy*, s. 187.

¹⁹² Tamże, s. 184-187.

chodzi o podręczniki liturgiczno-duszpasterskie były one w ciągłym użytku¹⁹³. Jako dowód podawane są liczne przedruki *Rationale divinorum officiorum*, *Manipulus curatorum*, *Tractatus sacerdotalis de sacramentis*¹⁹⁴.

g) Kazania

W inwentarzu manuskryptów kapitulnej biblioteki w Kielcach znajdujemy zbiory kazań. Wiele dzieł zostało słabo rozpoznanych, często są to anonimowe drobne utwory pisarskie. Ks. Wolny rozpoznał jednak większość ważniejszych dzieł. Wśród rekopisów występowały dzieła autorów zagranicznych i krajowych. Zachowały się kazania dominikanina Wilhelma Peraldusa *Sermones super evangelia dominicalia* oraz *Sermones in epistolas dominicales* (dwa manuskrypty)¹⁹⁵. Wilhelm Peraldus (+1271 r.) był przełożonym klasztoru w Lyonie. Napisał oprócz kazań m. in. *Summa de virtutibus et vitiis*¹⁹⁶. Zachował się również rękopis z dziełem Henryka de Frimaria – *Sermones de decem praeceptis seu tractatus de decem praeceptis* (dwa rękopisy)¹⁹⁷. Henryka de Frimaria (+1340 r.) był augustinianinem studiował w Bolonii i w Paryżu¹⁹⁸.

Ze znaczniejszych zbiorów zachowała *Postilla super evangelia dominicalia* Konrada Waldhausen¹⁹⁹. Konrad (+1369 r.) pochodził z Górnej Austrii, był kanonikiem regularnym św. Augustyna, studiował w Bolonii. Cesarz Karol IV sprowadził Konrada do Pragi gdzie duchowny zdobył sobie popularność kazaniem, w których piętnował upadek obyczajów wśród duchowieństwa i wśród świeckich. *Postilla super evangelia dominicalia* została opracowana dla studentów praskich, jako przyszłych kaznodziejów. Radykalne teksty Konrada przygotowały grunt pod przyszły ruch husycki²⁰⁰.

Z twórczości Hieronima z Pragi zachowała się *Linea salutis aeternae* (w kilku rękopisach) oraz *Egzemplar salutis aeternae*²⁰¹. Hieronim z Pragi (+1440 r.) studiował w Pradze i w Krakowie, był przyjacielem husyty (innego) Hieronima z Pragi oraz Jana Husa. Przebywał w Polsce i był spowiednikiem Władysława Jagiełły. Na Litwie działał, jako misjonarz, był opatem norbertanów w Nowym Sączu, następnie działał we Włoszech. Przekazał E. Piccolominiemu (papież Pius II) relację o stanie religijnym na Litwie, która została opublikowana w pismach Piccolominiego. Polemizował z prawosławnymi i husytami. Pozostawił zbiory kazań. *Linea salutis aeternae* to kazania niedzielne wygłoszone w 1405 roku.

¹⁹³ Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, s. 214.

¹⁹⁴ M. Jabłoński, *Teoria duszpasterstwa*, w: DTKP t. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 311-312.

¹⁹⁵ Wolny – Ms.3, aneks nr 53. Wolny – Ms.19, aneks nr 67.

¹⁹⁶ J.A. Corbett, *Wilhelm Peraldus*, LThK, t. 10, Freiburg im Br. 1965, kol. 1147.

¹⁹⁷ Wolny – Ms.14, aneks nr 57. Wolny – Ms.19, aneks nr 67.

¹⁹⁸ W. Hümpfner, *Heinrich v. Friemar (b. Gotha)*, LThK, t. 5, Freiburg im Br. 1960, kol. 188.

¹⁹⁹ Wolny – Ms.12, aneks nr 51.

²⁰⁰ R. Skrzyniarz, *Konrad Waldhausen, Conradus ab Austria CRSA*, EK, t. 9, Lublin, 2002, kol. 674-675.

²⁰¹ Wolny – Ms.2, aneks nr 56. Wolny – Ms.20. Wolny – Ms.28, aneks nr 58 Wolny – Ms.31, aneks nr 58.

Egzemplar salutis aeternae to kazania świąteczne wygłoszone w 1408 roku.²⁰² Zachowały się dwa rękopisy z tekstami Jana Militiusa de Kroměříž – *Sermones de tempore et de sanctis*²⁰³. Jan Militius de Kroměříž (+1374 r.) był czeskim reprezentantem *devotio moderna*. Kształcił się w Pradze, był archiwistą i sekretarzem Karola IV, następnie zrezygnował z posady urzędniczej by prowadzić życie w ubóstwie. Z powodu głoszenia rychłego przyjścia Chrystusa był więziony przez inkwizycję, uwolniony dzięki interwencji papieża. Działał w diecezji praskiej prowadząc za czasów bpa Jan reformę kościelną. Po śmierci Konrada z Waldhausen głosił kazania w katedrze św. Wita²⁰⁴. Jeden z rękopisów to kazania o świętych Jana Szczekny²⁰⁵. Jan Szczekna (+ około 1408 r.) pochodził z Czech, studiował w Pradze, wstąpił do cystersów. Przebywając w Polsce był proboszczem w Przemykowie, kapelanem królowej Jadwigi, brał udział w organizowaniu wydziału teologicznego w Krakowie i był zapewne pierwszym z profesorów tegoż wydziału²⁰⁶. Teksty Szczekny zachowały się również w innym rękopisie razem z kazaniami Jana Protivy, Mikołaja Kakabusa i Benesiusa²⁰⁷. Manuskrypt z podobnym składem autorów zachował się we Włocławku i Sandomierzu. Autorzy ci określani są, jako kaznodzieje Kaplicy Betlejemskiej w Pradze²⁰⁸. Znaczna część kazań kieleckiej kapituły związana jest z Czechami, uniwersytetem praskim. Wskazuje to na potencjał czeskiej kultury w XV wieku i jej oddziaływania na Polskę.

W zbiorze rękopisów kapitulnych reprezentowani byli autorzy polscy: Paweł z Zatora, Łukasz z Wielkiego Koźmina i Maciej z Legnicy. Zachował się zbiór kazań Pawła z Zatora *Sermones de sanctis*²⁰⁹. Paweł z Zatora (+1463 r.) był kanonikiem krakowskim, profesorem Akademii Krakowskiej. Pochodził z rodziny mieszczańskiej. Był mistrzem sztuk na Akademii. Wchodził w skład komisji do badania cudów przy grobie królowej Jadwigi. Był wikariuszem generalnym „in spiritualibus” Zbigniewa Oleśnickiego. Od 1423 roku przez 40 lat był kaznodzieją w katedrze krakowskiej. Głosił kazania do ludu w języku polskim²¹⁰.

W Kielcach w rękopisie zachowały się dwa rękopisy *Postilla super evangelia dominicalia* Łukasza z Wielkiego Koźmina²¹¹. Łukasz z Wielkiego Koźmina (+ po. 1412 r.) był profesorem Akademii Krakowskiej. Pochodził z Wielkiego Koźmina w Wielkopolsce. Studiował w Pradze gdzie otrzymał bakalaureat sztuk, następnie na Akademii Krakowskiej. Był rektorem szkoły kolegiackiej w Sandomierzu. Był proboszczem w Beszowej Rycerskiej, z której pochodził abp Wojciech Jastrzębiec. Teologię studiował na Akademii Krakowskiej pod kierunkiem Mikołaja z Pyzdr²¹².

²⁰² M. Daniluk, *Hieronim z Pragi (Jan Sylwan)*, OSBCam, EK, t. 6, Lublin 1993, kol. 858.

²⁰³ Wolny – Ms.10, aneks nr 62. Wolny – Ms.21, aneks nr 55.

²⁰⁴ J. Koziej, *Jan Milič*, EK, t. 7, kol. 921.

²⁰⁵ Wolny – Ms.3, aneks nr 53. Wolny – Ms.11, aneks nr 65.

²⁰⁶ A. Winiarczyk, *Jan Szczekna, Szczekna, Štekna SOCist.*, EK, t. 7, Lublin 1997, kol. 941.

²⁰⁷ Wolny – Ms.3, aneks nr 53.

²⁰⁸ J. Wolny, *Kaznodziejstwo*, w: DTKP, t. 1, Warszawa 1982, s. 279.

²⁰⁹ Wolny – Ms.8.

²¹⁰ S. Dobrzański, *Paweł z Zatora*, SPTK, t. 3, Warszawa 1982, s. 311-312.

²¹¹ Wolny – Ms.22, aneks nr 46. Wolny – Ms.27, aneks nr 46.

²¹² S. Dobrzański, *Łukasz z Wielkiego Koźmina*, SPTK, t. 2, Lublin 1982, s. 585-586.

W Kielcach zachowały się rękopisy z *Postilla parva* Macieja z Legnicy²¹³. Maciej z Legnicy (+ około 1413 r.) był profesorem uniwersytetu praskiego i krakowskiego. Był bratem Jana z Kluczborka profesora Akademii Krakowskiej. Był uczniem Konrada z Soltau. Był kaznodzieją w kościele św. Gallusa w Pradze. W swych kazaniach nawiązywał do reformistycznych idei kaznodziei pokutnego Konrada Waldhausena. W 1400 roku napisał swoje główne dzieło, *Postilla magna super epistolas dominicales*, która składa się z tekstów epistoł, kazań i komentarzy teologicznych. W XV wieku popularnością cieszyła się jego *Postilla parva*, która zawierała teksty epistoł i kazania bez komentarzy teologicznych. Po 1409 roku po rozłamie na Uniwersytecie Praskim Maciej opuścił Pragę i przybył do Krakowa i został wpisany w poczet profesorów Akademii Krakowskiej²¹⁴.

Rękopisy kieleckie w dużej części zawierają kazania. Liczebność zbiorów kazań znacznie wzrosła w związku z rozwojem drukarstwa. Notowano trzy woluminy z homiliami Hajmona bpa Halberstadt. Zachowane dziś starodruki idealnie pasują do notatek wizytatora, który zapisał: „Haimonis homilia pars hiemalis” oraz „Sermones Haimonis partes duae”. Pierwszy zapis odnosi się do druku, który należał do wikariusza Marcina z Kielc (XVI w.); wizytator określił autora kazań oraz część (pars hyemalis). Notatka druga odnosi się do dwóch woluminów zawierających kazania Hajmona. W tym przypadku zgadza się również ilość tomów, ponadto opisane dwie części kazań należały pierwotnie do wikariusza kieleckiego Stanisława z Bodzentyna (XVI w.)²¹⁵. Haymo (+853 r.) był mnichem benedyktyńskim w Fuldzie, następnie biskupem w Halberstadt. Nauki pobierał razem z Rabanem Maurem. Na jego twórczość pisarską składają się m. in. kazania i komentarze egzegetyczne. W pismach teologicznych zdradza dużą jak na swoje czasy erudycję. W egzegezie określany jest, jako katenista, który zbiera i podaje wyjaśnienia zaczerpnięte od ojców Kościoła (Hilary, Hieronim, Augustyn i inni). Stosuje wykład alegoryczno-moralny²¹⁶.

Notowano, niezachowane obecnie kazania Hugona de Prato (Florido)²¹⁷. Hugon de Prato (+1322 r.) był włoskim dominikaninem. Jego kazania były wydawane w XV i XVI wieku²¹⁸. Notowano zachowane kazania Piotra de Palude²¹⁹. Piotr de Palude (+1342 r.) był dominikaninem, teologiem scholastycznym, działał głównie w Paryżu²²⁰. Notowano kazania Jana Herolta. Obecnie zachowały się dwie jednostki introligatorskie zawierające trzy zbiory kazań tegoż autora. Trudno, więc rozstrzygnąć, który wolumin był wówczas²²¹. Jan Herolt (+1468 r.) był dominikaninem, pełnił obowiązki lektora i przeora klasztoru w Norymberdze. Jest

²¹³ Wolny – Ms. 5, aneks nr 49 oraz inne.

²¹⁴ S. Dobrzański, *Maciej z Legnicy*, SPTK, t. 3, Warszawa 1982, s. 17-18.

²¹⁵ Aneks nr 38, 92.

²¹⁶ W. Knapieński, *Haymo*, EKOść, t. 7, Warszawa 1875, kol. 57-58. G. Baader, *Haimo*, LThK, t. 4, Freiburg im Br. 1963, kol. 1325-1326.

²¹⁷ Aneks nr 24.

²¹⁸ Hurter t. II, kol. 496-498.

²¹⁹ Aneks nr 78.

²²⁰ W. Eckert, *Petrus de Palude*, OP, LThK, t. 8, Freiburg im Br., 1963, kol. 374-375.

²²¹ Aneks nr 81.

autorem popularnych i wielokrotnie wydawanych kazań (w rękopisach i drukach przez kolejne wieki)²²². Notowano, kazania Pelbata de Themesvar. Obecnie zachowały się dwie jednostki introligatorskie zawierające trzy druki z kazaniem tegoż autora²²³. Pelbatus de Themesvar (+1504 r.) był węgierskim franciszkaninem, sławnym kaznodzieją. Jego uczniem był Oswald de Lasko²²⁴. Notowane kazania o świętych Oswalda de Lasko nie zachowały się²²⁵.

Notowano kazania Iodocusa Clichtoveusa²²⁶. Zachowane dwa druki kazań pochodzą z prywatnych księgozbiorów duchownych (wikariuszy kolegiaty kieleckiej) – Marcina z Kielc i Stanisława z Bodzentyna. Druki te trafiły do biblioteki kapitułnej i zostały odnotowane w 1598 roku. Clichtoveus Iodocus (+ 1543 r.) to flamandzki humanista i teolog, profesor Sorbony. Jego nauczanie na temat konieczności grzechu Adama (interpretacja wersetu *Exultet*) spotkało się ze sprzeciwem teologów i stało się przyczyną czasowego zawieszenia jego wykładów. W latach dwudziestych XVI wieku z upoważnienia Sorbony podjął polemikę z tezami Lutra. W ramach tej polemiki napisał kilka dzieł, które ukazały się w druku. W tych dziełach bronił rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii, celibatu, ślubów zakonnych, kultu świętych, sprzeciwiał się tezom Lutra na temat kapłaństwa wspólnego. Ponadto jest wydawcą pism starożytnych i średniowiecznych ojców Kościoła. Jest również autorem tekstów ascetycznych²²⁷. W Kielcach zachowały się kazania *Sermones de tempore*, których autor jest określany jako Pseudo – Bonaventura²²⁸.

Kazania Peregryna występowały wśród rękopisów oraz w wydaniu drukowanym (inkunabuł)²²⁹. Peregryn z Opola (+ po 1333 r.) pochodził z Opola, wstąpił do zakonu dominikanów w Raciborzu i ukończył tam szkołę konwentualną, zapewne zdobył również wykształcenie uniwersyteckie. Był przeorem klasztoru we Wrocławiu, trzykrotnie prowincjałem prowincji polskiej. Papież mianował go inkwizytorem na diecezję wrocławską i krakowską. Peregryn zyskał sławę w całej Europie dzięki kazaniom, które był przepisywane; następnie po wynalezieniu druku do 1500 roku ukazało się siedem wydań jego kazań. Kazania te były spisane w Raciborzu w latach 1297-1305. W części o świętych znajdują się kazania o świętych polskich pisane w oparciu o utwory hagiograficzne²³⁰.

Wraz z kazaniem Peregryna pod sygnaturą K.00154 znajduje się jako współoprawny *Dialogus milaculorum* Cezarego z Heisterbach²³¹. Cezary z Heisterbach (+1240 r.) był cysterszem, pisarzem niemieckim tworzącym w języku łacińskim.

²²² F. Gołębiowski, *Herolt Johann OP*, EK, t. 6, Lublin 1993, kol. 801.

²²³ Aneks nr 34, 76, 82, 87.

²²⁴ J.B. Schneyer, *Pelbartus Ladislai v. Temesvar*, *OMin*, LThK, t. 8, Freiburg im Br. 1963, kol. 252.

²²⁵ Aneks nr 29.

²²⁶ Aneks nr 37, 94.

²²⁷ W. Danielski, *Clichtove Josse, Clichtoveus Jodocus*, EK, t. 3, Lublin 1979, kol. 511-512.

²²⁸ Aneks nr 16.

²²⁹ Aneks nr 18.

²³⁰ S. Dobrzański, *Peregryn z Opola*, SPTK, t. 3, Warszawa 1982, s. 347-348.

²³¹ Aneks nr 18.

Jego pisma teologiczne formą przypominają traktaty i medytacje, są oceniane, jako dobry materiał źródłowy do poznania życia i mentalności ludzi średniowiecza. Zawierają też informacje opisujące atmosferę religijną związaną z ruchem beginiek i begardów. Cezary wywarł wpływ na późniejszą literaturę religijno-dydaktyczną oraz na ikonografię. Opowieści i opisy cudownych wydarzeń występujące w homiliach Cezarego zostały zebrane i wydane w zbiorze *Dialogus milaculorum*²³².

W 1598 roku notowano druk z kazaniem Gabriela Biela. Obenie zachował się wolumin zawierający dwa druki kazań Biela. Mimo to nie można z całą pewnością przyporządkować tego klocka do szesnastowiecznej notatki. W inwentarzu z 1727 roku notowano trzy woluminy z kazaniem, więc skoro zaginęły od tamtego czasu dwa niesposób przyporządkować zachowanego do notatki z roku 1598²³³. Gabriel Biel (+1495) był profesorem teologii na uniwersytecie w Tybindze, napisał m. in. podręcznik teologii nominalistycznej, podręcznik duszpasterski i zbiory kazań²³⁴.

Wizytator zamieścił notatkę - „Thopiari 2 tomi”²³⁵. Jest to przypadek podania zawartości woluminu przekazanego bibliotece przez Floriana Piłtowskiego. Kłosek zawiera dwa druki: *Conciones in epistolas et evangelia, quae per sacram Quadragesimam* oraz *Conciones in evangelia et epistolas, quae festis totius anni diebus populo in Ecclesia proponi solent [...] [pars hyemalis], [pars aestivalis]*.

Wśród druków bardzo słabo byli reprezentowani autorzy polscy. Biblioteka posiadała jedynie kazania Peregryna z Opola²³⁶ oraz *Oratio Martini Cromeri in funere [...] Sigismundi eius nominis primi Polonorum [...] Regis*²³⁷. Jest to ważna prawidłowość. Wśród rękopisów występowały dzieła autorów zagranicznych Wilhelma Peraldus Henryka de Frimaria. Znaczącą grupę stanowią autorzy czescy Hieronim z Pragi, Jan Militius de Kroměříž, oraz kaznodzieje działający przy Kaplicy Betlejemskiej w Pradze. W zbiorze rękopisów znajdują się okazałych rozmiarów kolekcje polskich autorów: Pawła z Zatora, Łukasza z Wielkiego Koźmina i Macieja z Legnicy. Autorzy czescy mimo obcego pochodzenia działali na terenie Polski spełniając ważne funkcje kościelne. Wśród rękopisów mamy stosunkowo lepiej reprezentowanych autorów rodzimych. Wynalazek druku spowodował napływ dzieł autorów zagranicznych. Proporcje się zmieniają. Napłynęły kazania obce, rodzima twórczość jest reprezentowana skromnie. Autorzy polscy rzadko byli wydawani za granicą. Drukarstwo polskie było „młodsze” i prezentowało mniejszy potencjał. Te czynniki wpłynęły na profil księgozbioru kieleckiego. Rozwój druku i napływ zagranicznych autorów dawał dostęp do zachodniego kaznodziejstwa i myśli teologicznej. Proporcje pomiędzy zbiorami kazań w epoce manuskryptu i epoce Gutenberga wskazuje na szybki napływ autorów obcych i ich przewagę nad krajowymi. Literatura kaznodziejska najlepiej ilustruje przemiany jakim podlegały biblioteki na przełomie średniowiecza i nowożytności.

²³² A. Kołaczkowski, *Caesarius de Heisterbach SOCist.*, EK, t. 3, Lublin 1979, kol. 44-45.

²³³ Aneks nr 102.

²³⁴ J. Krasieński, *Biel, Byel, Byhel, Gabriel*, EK t. 2, Lublin 1995, kol. 528.

²³⁵ Aneks nr 108.

²³⁶ Aneks nr 18.

²³⁷ Aneks nr 96.

h) Historia

W księgozbiorze kapitulnym notowano dzieła o tematyce historycznej. Dzieła te nie zachowały się. Notowane dzieło Józefa Flawiusza *De bello Iudaico*, to historia wojny Żydów z Rzymianami²³⁸. Józef Flawiusz (zm. około 100 po Chr.) pozostawił pisma historyczne pomocne w poznaniu kultury żydowskiej, stosunków pomiędzy Żydami a Rzymianami. W czasie wojny żydowskiej przebywał w obozie cesarskim, bezpośrednio obserwował zdobycie i zniszczenie Jerozolimy²³⁹. Z dzieł Euzebiusza z Cezarei występowała *Historia ecclesiastica*²⁴⁰ oraz *De preparatione evangelica*²⁴¹. Euzebiusz z Cezarei (+339 r.) nazywany ojcem historii Kościoła, był biskupem Cezarei, pozostawił pisma historyczne, apologetyczne, biblijne, dogmatyczne, homilie i listy. *Historia ecclesiastica* to pierwsza próba przedstawienia dziejów Kościoła od założenia do zwycięstwa Konstantyna nad Licyniuszem w 324 roku²⁴². *De preparatione evangelica* zaliczane jest w sensie ścisłym do pism apologetycznych. Euzebiusz wykazuje w tym dziele, że chrześcijanie słusznie postąpili przedkładając judaizm nad pogaństwo. „Filozofia Hebrajczyków” przewyższa myśl gecko-rzymską. Wyraża przekonanie, że mędrcy pogańscy, a zwłaszcza Platon czerpali ze Starego Testamentu²⁴³.

i) Hagiografia

Wśród rękopisów kapitulnych znajdujemy pięć dzieł hagiograficznych, które w katalogu sporządzonym przez Jerzego Wolnego zostały określone jako: *Legenda de s. Sigismundo*, *Legenda de sancta Catharina*, *Legenda de tribus magis* oraz *Prologus ad Legendam Auream* Jakuba de Voragine. Ponadto *Vita s. Stanislai episcopi Cracoviensis*²⁴⁴. Wśród rękopisów niezachowanych notowano bliżej niezidentyfikowane: „Vita s[an]cto[rum] in pergamini scriptae”²⁴⁵. Wśród druków notowano zachowany egzemplarz *Złotej legendy*²⁴⁶.

j) Różne

Zachował się inkunabuł dzieła *Elucidarius carminum et historiarum vel Vocabularius poeticus*; autor - Hermanus Torrentinus²⁴⁷. Herman Torrentin był wydawcą *Hymni et sequentia*²⁴⁸. *Elucidarius carminum* trafił do biblioteki kapitulnej z księgozbioru wikariusza Marcina z Kielec. Słownik *Vocabularius brevilis*

²³⁸ Aneks nr 70.

²³⁹ M. Starowieyski, *Józef Flawiusz*, EK, t. 8, Lublin 2000, kol. 168-169.

²⁴⁰ Aneks nr 71.

²⁴¹ Aneks nr 72.

²⁴² F. Drączkowski, *Euzebiusz z Cezarei*, EK, t. 4, Lublin 1995, kol. 1351-1355.

²⁴³ B. Altaner, A. Stuiber, *Patrologia. Życie, pisma i nauka ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, s. 312.

²⁴⁴ Wolny – Ms.2, aneks nr 56. Wolny – Ms.23, aneks nr 59. Wolny – Ms.27, aneks nr 46.

²⁴⁵ Aneks nr 41.

²⁴⁶ Aneks nr 23.

²⁴⁷ Aneks nr 28.

²⁴⁸ Hurter t. II, kol. 1200.

quus Jana Reuchlina zachował się w Kielcach; wydanie - Kolonia 1487 rok²⁴⁹. Jan Reuchlin (+1522 r.) wybitny humanista, studiował we Fryburgu, znał starożytne języki. Interesował się kabałą. Był bardzo ceniony przez współczesnych. Humanista niechętny reformacji. Pozostawił liczne dzieła. Na zamówienie drukarza Jana Auerbacha ułożył słownik łaciński „*Vocabularius breuiloquus*” wydany w 1475 lub 1476 roku. Słownik ten do 1504 roku miał 25 wydań²⁵⁰. W księgozbiorze seminaryjnym zachowała się encyklopedia *Lumen animae*, które trafiło do biblioteki kapituły z księgozbioru prywatnego wikariusza Floriana Piltowskiego²⁵¹.

Podsumowanie

Inwentarz podany w aneksie liczy 112 woluminów – kodeksów. Wizytator w 1598 roku zasadniczo nie podawał współoprawnych. Notował 4 rękopisy liturgiczne oraz 25 kodeksów rękopiśmiennych o tematyce teologicznej. Razem daje to liczbę 29 rękopisów; poza tą liczbą znajdują się pominięte przez wizytatora antyfonarz (1372 r.) oraz graduał (1534 r.)²⁵² 83 pozycje to druki. Do tych zapisów zostały „przymierzone” współcześnie zachowane druki biblioteki kapitulnej. Wyniki „przymiarki” z dziedziny bibliologii historycznej to 45 do 83. 45 zapisów inwentarza rozwiązano przez przyporządkowanie druków. Do pozostałych przyporządkowano dzieła z bibliotek i bibliografii. Niektórych nie udało się wyjaśnić. 45 w pełni wyjaśnionych przypadków wymaga małego dopowiedzenia. Zachowały się dwa szesnastowieczne mszały krakowskie. W inwentarzu występuje pięć mszałów. Nie wiadomo do których pozycji przyporządkować. Przyporządkowano do pierwszej dwa zachowane. Faktycznie jednak liczymy, że przyporządkowano do dwóch pozycji inwentarza. Występują dwa przypadki przyporządkowania do zapisu inwentarza dwóch druków. Było to podyktowane działaniem spisującego inwentarz w 1598 roku; zapisy: „*Sermones Haimonis partes duae*” i „*Thopiari 2 tomi*”. Okazało się, że są to razem cztery różne druki – jednostki bibliograficzne²⁵³. Wizytator zapisywał pierwsze druki w klocku, zwykle pomijał współoprawne. Po przyporządkowaniu sygnatur-klocków odkryte zostało 15 współoprawnych druków. Do 83 „linijek,” – druków inwentarza należy dodać 15 współoprawnych druków oraz dwa druki wpisane do notatek: „*Sermones Haimonis partes duae*” i „*Thopiari 2 tomi*”. W ten sposób należy szacować ilość druków na 100. Oczywiście gdyby wszystkie druki się zachowały na pewno wraz z nimi byłyby druki współoprawne, wówczas zwiększyłaby się lista druków. Wobec sytuacji niezachowania się części źródeł bibliotecznych nie można tego udowodnić.

Zachowane druki pozwalają na obliczenia dotyczące ośrodków wydawniczych. W odniesieniu do inkunabułów: Strasburg – 8, Norymberga – 6, Kolonia 3, Moguncja – 2, Ulm – 2, Bazylea – 2, Davenport – 1, Urach – 1, Parma – 1, Lipsk – 1, Wenecja – 1. Wśród 28 inkunabułów najwięcej pochodzi z Niemiec – 23. Mała ilość napłynęła z innych krajów: Włochy – 2, Szwajcaria – 2, Holandia – 1.

²⁴⁹ Aneks nr , Kielce Ib nr 56.

²⁵⁰ H. Kossowski, *Reuchlin (Capnio) Jan*, EKOść, t. 23, Warszawa 1899, s. 319-326.

²⁵¹ Aneks ne 22.

²⁵² Patrz powyżej gdzie przedstawiona identyfikacja rękopisów.

²⁵³ Aneks nr 92, 108.

Spośród 28 inkunabułów większość pochodzi z Niemiec.

Wśród 35 druków szesnastowiecznych 31 to druki zagraniczne, w tym dwa o nieokreślonym adresie, 4 druki to produkcja krajowa – Kraków. Spośród czterech druków krajowych dwa nie zachowały się. Jeśli chodzi o druki zagraniczne największa ilość pochodziła z Kolonii – 12. Inne ośrodki: Lyon – 5, Paryż – 2, Hagenau – 3, Antwerpia – 2, Bazylea – 2, Strasburg – 1, Wenecja – 1, Ingolsztad – 1. Wśród szesnastowiecznych druków utrzymuje się przewaga ośrodków niemieckich – 17 druków. Nowością jest pojawienie się druków z Francji – Lyon, Paryż. Analiza prowadzi do wniosku na temat źródeł, z których czerpała kultura teologiczna środowiska kieleckiego. Przeważają druki niemieckie. Analiza rękopisów wskazywała na Czechy i uniwersytet praski. Wynalazek druku spowodował większe otwarcie na myśl europejską napływającą za pośrednictwem niemieckim dzięki nowożytnemu wynalazkowi technicznemu.

Porównanie biblioteki kieleckiej z bibliotekami innych kapituł nie jest łatwe. Trudno uzyskać wiedzę, gdyż najczęściej brak literatury, często brak źródeł. Poza tym badania prowadzone są bez jednolitej metody; w różny sposób oblicza się liczebność księgozbiorów. Ponadto w lepiej rozwiniętych kolegiatach biblioteka kanonicka funkcjonowała obok biblioteki wikariuszy, pentencjarzy. W ośrodkach mniej rozwiniętych istniały tylko „ogólne” biblioteki kapitułne – kolegiackie.

Ojciec Profesor Wyczawski opisując biblioteki kolegiackie u schyłku XVI wieku podaje dane dotyczące trzech bibliotek (dla innych brak źródeł). Liczebność księgozbiorów: kolegiata tarnowska – 120, kolegiata kielecka 110, kolegiata wiślicka 99. Jest to oczywiście liczba woluminów - kodeksów. Szczegółowe badania ujawniają współprawne. Ponadto pojawiają się drobne korekty. W niniejszym artykule ustalona została liczba 112 pozycji inwentarza (kodeksów - woluminów), jeśli dodać dwa przypadki wpisania druków w pod tą samą pozycją daje to faktycznie 114 woluminów, do których następnie należy dodać odkryte w klockach współprawne²⁵⁴. Z wyliczeń Ojca Wyczawskiego wynika jednak, że jeśli chodzi o liczebność trzy biblioteki diecezji krakowskiej nie różniły się zbyt; liczebność porównywalna. W roku 1606 liczba woluminów w Wiślicy wzrosła do około 140-u. Ponadto w 1606 roku biblioteka kolegium wikariuszy w Wiślicy liczyła 130 woluminów²⁵⁵.

Na 114 pozycji w inwentarzu księgozbioru kieleckiego (1598 r.) 26 to rękopisy, 88 to druki. Przymiując założenie, że wizytator pominął kilka rękopisów proporcje pomiędzy rękopisami, a drukami kształtują się na korzyść druków, których było dwukrotnie więcej niż rękopisów. Biblioteka kapituły włocławskiej posiada opracowanie pozwalające na porównanie księgozbiorów²⁵⁶. Inwentarz Biblioteki włocławskiej w roku 1590 zawierał 207 woluminów kodeksów. Porównując ze

²⁵⁴ E. H. Wyczawski, *Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej u schyłku XVI w.*, PS, 6 (1953-54) z. 2, s. 135.

²⁵⁵ P. Kardyś, *Biblioteka przykolegiacka w Wiślicy (XV-XVIII w.)*, ABMK, 82 (2004) s. 875-102.

²⁵⁶ *Biblioteka Kapituły Włocławskiej*, opracował Stanisław Chodyński, uzupełnił o katalogach i wydał ks. St. Librowski, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 43 (1949) s. 169-280, 44 (1950) s. 33-67.

114 wolumianami-kodeksami biblioteki kieleckiej otrzymujemy wniosek, że księgozbiór włocławski był niemal dwukrotnie większy. Ponadto we Włocławku inaczej kształtowały się proporcje pomiędzy rękopisami a drukami. Na 207 pozycji inwentarzowych 87 to rękopisy, 120 to druki, czyli rękopisy stanowiły niemal połowę księgozbioru. Zapewne wskazuje to we Włocławku na ciągłość kształtowania się księgozbioru. Wolno zakładać, że księgozbiór narastał regularnie; zarówno wówczas gdy był kształtowany w epoce manuskryptu, jak i po wynalezieniu druku. W opracowanym przez ks. Librowskiego katalogu współcześnie zachowanych rękopisów kapitulnych większość średniowiecznych datowana jest na wiek XV, kilka to rękopisy z wieku XIV. W Kielcach w katalogu rękopisów księdza Wolnego wszystkie rękopisy datowane są na wiek XV, jeden wyjątkowo pochodzi z wieku XIV. Wskazuje to, że w Kielcach biblioteka kapitulna skrywa w swojej historii jakieś wydarzenie, które spowodowało, że istniejąca od XII wieku kapituła posiada księgozbiór faktycznie od XV wieku. Wśród prałatów kapitulnych od początku w Kielcach występował scholastyk, którego beneficjum i urząd wywodzi się z kościoła św. Wojciecha w Kielcach. Ma więc metrykę wcześniejszą niż sama kapituła. Trudno w tej sytuacji kwestionować funkcję edukacyjną kapituły kieleckiej, nauczanie domagało się ksiąg. Brakuje dziś ksiąg sprzed XV wieku. Zbiór piętnastowiecznych rękopisów kieleckich należy do grupy dobrze zachowanych. Nie zachowały się czternastowieczne. W XIV wieku kanonik Mikołaj Goworek zatroszczył się o sporządzenie antyfonarza dla kapituły kieleckiej. Sporządzono go w 1372 roku. Czyżby to również była wskazówka, że coś złego stało się z dawniejszym księgozbiorem? Argumentem komplikującym sprawę, jest fakt, że cztery spośród pięciu zaginionych po 1598 roku rękopisów były wykonane na pergaminie. Wszystkie obecnie zachowane rękopisy są na materiale papierowym. Tylko jeden z pięciu zaginionych mógł być wykonany na papierze, bo nie zaznaczono wyraźnie, że sporządzono go na pergaminie. Być może zaginione po 1598 roku pergaminy były sprzed XIV wieku. Jeśli, by nawet to było prawdą, to pozostaje sprawa liczebności. Bardzo skromną byłaby biblioteka w Kielcach gdyby składała się przed wiekiem XV z czterech tylko rękopisów.

Nieporównywalnych rozmiarów był księgozbiór katedry gnieźnieńskiej. Pierwszy zachowany inwentarz biblioteki gnieźnieńskiej pochodzi z 1608 roku. Liczebność księgozbioru osiągnęła wówczas 466 woluminów. W liczbie tej zawarte są rękopisy i druki; księgi liturgiczne i teologiczne. Proporcje rękopisów i druków: 128 rękopisów 338 druków. Mimo iż proporcje matematyczne są podobne jak w Kielcach, nie można wnioskować o podobieństwie bibliotek. Biblioteka gnieźnieńska posiadała bowiem rękopisy od XII do XVI wieku. Największa ilość rękopisów pochodziła z XV wieku. W odniesieniu do katedry gnieźnieńskiej mamy do czynienia z księgozbiorem składającym się z właściwej biblioteki kapitulnej, obok niej funkcjonował księgozbiór wikariuszy i księgozbiór penitencjarzy²⁵⁷.

Inne biblioteki kapitulne Polski trudniej porównać z Kielcami, gdyż dane na temat księgozbioru pochodzą z okresu wcześniejszego, lub znacznie późniejszego

²⁵⁷ J. Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie*, ABMK, 32 (1976), s. 159-248; 33 (1976) s. 237-297.

w stosunku do daty 1598. Na przełomie XV i XVI wieku biblioteka kapituły krakowskiej obejmowała 244 pozycje inwentarzowe, zapewne przez wiek XVI znacznie wzrosła i kilkakrotnie przewyższała księgozbiór kielecki. W roku 1683 księgozbiór kapituły poznańskiej obejmował 831 woluminów. Spis ksiąg biblioteki kapituły plockiej z 1741 roku zawiera 446 woluminów. W roku 1743 w bibliotece kapituły przemyskiej pozostawało 1097 pozycji. W 1632 roku w bibliotece kapituły wrocławskiej znajdowało się 2213 pozycji drukowanych, 298 rękopisów pergaminowych, 218 rękopisów papierowych. Każda z wymienionych bibliotek liczebnością zasobu przewyższa kielecką²⁵⁸.

Biblioteka kapituły kieleckiej należy do najstarszych w kraju. Księgozbiór kielecki jest odbiciem kultury religijnej i intelektualnej duchowieństwa związanego z kolegiatą. Pod koniec XVI wieku na mapie tej części Małopolski biblioteka kapitulna była jedną z nielicznych instytucji naukowych. Obok istniały tylko biblioteki klasztorne w Wąchocku i na Świętym Krzyżu, dwie ważniejsze biblioteki parafialne w Iłży i Bodzentynie. Dla duchowieństwa świeckiego w tym rejonie diecezji krakowskiej był to jedyny punkt zdobywania wiedzy - ośrodek intelektualny. Analiza zawartości wskazuje, że księgozbiór był złożony z typowych dzieł ówczesnej wiedzy: księgi liturgiczne, komentarze biblijne, Ojcowie Kościoła, prawo, teologia, podręczniki pastoralne i inne. Inwentarz z 1598 roku ujawnia zawartość biblioteki na przełomie dwóch epok. Widać to, jeśli weźmie się pod uwagę księgi liturgiczne niosące dawną tradycję diecezji krakowskiej. W księgozbiórze nie było ksiąg liturgii rzymskiej. Wśród rękopisów piętnastowiecznych brak tekstów Ojców Kościoła. W drukach reprezentowane są edycje tekstów patrystycznych. Biblioteka kielecka okazuje się ważnym źródłem kultury intelektualnej. Analiza najstarszego inwentarza daje zarys horyzontów kieleckich w końcu XVI wieku. Wskazuje to na historyczną rolę sławnej kapituły.

Aneks

„Libri eius[dem] eccl[esi]ae Kielcen[sis] diligenter revisi et conscripti anno 1598 die 28 Augusti”. [Źródło - Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, *Acta visitationis ecclesiarum collegiatarum, monasteriorum et aliarum ecclesiarum parochialium a. D. 1597/98*, sygn. AV Cap. 9, s. 473-478]:

1. Missale vetus pergameneu[m], maius, integrum²⁵⁹.
2. Missale etiam vetus, perga[meneum], lacerum²⁶⁰.
3. Missale Cracovien[se] in abro. et argenteis clausulis²⁶¹.

²⁵⁸ J. Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie*, ABMK, 33 (1976), s. 287-297.

²⁵⁹ Mszał, Polska, XV/XVI w.; Muzeum Katedralne w Kielcach (dalej MKKiel.) b. sygn. J. Zdanowski, *Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapituł katedralnych i seminarium duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*, Kielce 1929, s. 8-10. Por. aneks nr 2.

²⁶⁰ Por. aneks nr 1.

²⁶¹ Nie można określić wydania, na przykład; (dalej - n. m. okr. wyd., np.:) [Missale Cracoviensis dyocesis [...]. [na końcu:] Impressum hoc missale regia i. civitate Cracovie[n]si, sumpto & impensis spectabilis viri domini Johannis Haller civis & consulis Cracovien., anno 1515 in vigilia sancti Andree Apostoli sortitus est felicem fine. laus Deo.], [data wydania - 29 XI 1515- 1 II 1516],

4. Missale Cracovien[se] alutea[?] sup. mductu. et umbiliadis[?]²⁶².
5. Missale Cracoviense lacerum²⁶³.
6. Missale Crac[oviense] in quarto, vetus²⁶⁴.
7. Missale Crac[oviense] pergam[e]n[eum] d[omi]n[i] Rayski[?]²⁶⁵.
8. Opera s[an]cti Hieronymi in sa[n]cta Biblia²⁶⁶.
9. Simile volumen²⁶⁷.
10. Decretum Gratiani²⁶⁸.
11. Decretum Gregory²⁶⁹.
12. Sexti libri decretalium volumen²⁷⁰.

2°; Biblioteka Kapituły Katedralnej w Kielcach (dalej BKKKiel.) sygn. K.00161; W. H. J. Weale, *Bibliographia liturgica. Catalogus missalium ritus Latini ab anno MCCCCLXXIV impressorum*. Collegit W. H. Iacobus Weale, iterum edidit H. Bohatta, Londini 1928, (dalej Weale-Bohatta) Weale-Bohatta 338; K. Estreicher, St. Estreicher, K. junior Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 1-34, Kraków 1870-1951, (dalej E.) E XXII, 430. Catalogus librorum saeculi XVI qui in Bibliotheca Iagellonica Cracoviensis asservantur, curavit Marianus Malicki, Baden-Baden 2002-2007 (Bibliotheca Bibliographica Aureliana CXCII-CIC), (dalej BJ 16). BJ 16 M-794 [raczej wariant A].

[Missale secundum ritum insignis Ecclesiae Cracoviensis noviter emendatu. [...], [na końcu:] Missale scnd. consuetudinem almae Ecclesiae Cracoviensis feliciter explicite. Anno Dni. 1532 mense Augusti. Venetiis impressu. Per Petru. Liechtenstein. Imprensis providi viri Michaeli Bechter a Romanow, Civis et Bibliopole Cracoviensis], 2°; BKKKiel. sygn. K.00166; Weale-Bohatta 344; BJ 16 M-796; E XXII, 430-431. [Inne nie można określić.] Por. aneks nr 4, 5, 6, 7.

²⁶² Por. aneks nr 3, 5, 6, 7.

²⁶³ Por. aneks nr 3, 4, 6, 7.

²⁶⁴ Por. aneks nr 3, 4, 5, 7.

²⁶⁵ Por. aneks nr 3, 4, 5, 6.

²⁶⁶ Hieronymus s., [...] Operum tertius tomus qui est ultimus librorum epistolarium complectens [...] nemque quae ad expositionem divinae scripturae faciunt: una cum argumentis & scholiis des Erami Roterodami; [quartus tomus in cuius prima parte reperies erudita quaedam, sed hactenus falso inscripta Hieronymo, in secunda, aliena, sed suis quaeq; titulis autorem testantia. In tertia, lectu prorsus indigna, & impudenter attributa doctis viris], Froben, Basileae, 1553, 2°; BKKKiel. sygn. K.00227. Por. aneks nr 9, 19, 68.

²⁶⁷ Nie można określić (dalej: n. m. okr.). Por. aneks nr 8, 19, 68.

²⁶⁸ [n. m. okr. wyd., np.:] Gratianus, Decretum, Venezia Bapt. De Tortis, 8 I 1485, 2°. Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur. Moderantae Alodia Kawecka-Gryczowa, composuerunt Maria Bohonos, Michael Spandowski et Elisa Szandorowska (t. 1), Maria Bohonos, Michael Spandowski et Elisa Szandorowska (t. 2), t. 1-2, Wratislaviae-Varsaviae-Cracoviae 1970-1993. (Dalej IP) IP 2453.

²⁶⁹ Gregorius IX, Decretales. Nürnberg, Ant. Koberger, 10 VI 1496, 2°; BKKKiel. sygn. K.00191; IP 2531.

²⁷⁰ Sexti libri materia [...], [na końcu:] finem accepit per Magistrum Nicolaum de Benedictis, anno ab incarnatione Domini 1511, die vero 20 mensis Nove[m]bris;

Clementinaru. materia [...], [na końcu:] finis impositus est, anno ab incarnatione Dni. Quingentesimo undecimo supra millesimum mense Octobris circa finem.

Extravagantes coes. [na końcu:] impresse Lugduni per Magistrum Nicolau. de Benedictis anno ab incarnatione Domini nostri 1511 die vero XX mensis Decembris.

Extravagantes XX Joan. XXII, [na końcu:] Lugduni per Magistrum Nicolau[m] de Benedictis anno Dni. 1511 die 16 mensis Decembris, 4°; BKKKiel. sygn. K.00132 bis. [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

13. Breviloquus vocabularius cum actae siptongali²⁷¹.
14. Summa angelica de cassibus conscientiae²⁷².
15. Alter vocabularius braviloquus²⁷³.
16. Sermones Di[vi] Bonaventure de tempore et de sanctis²⁷⁴.
17. Vocabularius utriusque iuris²⁷⁵.
18. Sermones Peregrini²⁷⁶.
19. Prima pars ep[istol]ae divi Hieronimi²⁷⁷.
20. Sum[m]a angelica de cassibus conscientiae²⁷⁸.
21. Annotationes margaritaru[m] decretalium²⁷⁹.
22. Lumen animae²⁸⁰.
23. Legenda de s[an]ctis, sive Lombardica historia²⁸¹.
24. Sermones d[o]m[in]icales Hugonis de Prato²⁸².

²⁷¹ Reuchlin Ioannes, Vocabularius breviloquus [...], Köln [Henr. Quentell] 1487, 2°; BKKKiel. sygn. K.00156, IP 4742.

²⁷² Angelicus de Clavasio, Summa angelica de casibus conscientiae, cum additione Hieronymi Tornieli. Strassburg, Mart. Flach, 31 X 1489, 2°, BKKKiel. sygn. K.00155. IP 355. [Por nr 20, 111.]

²⁷³ N. m. okr. Por. aneks nr 13.

²⁷⁴ Pseudo - Bonaventura, Sermones de tempore et de sanctis [Ulm] Io. Zainer, 1481, 2°; BKK-Kiel. sygn. K.00143; IP 1165.

²⁷⁵ [n. m. okr. wyd., np.:] Vocabularius iuris utriusque. [Basel, Mich. Wenslernon post VIII 1475]. 2°. IP 5695.

²⁷⁶ [Peregrinus, Sermones de tempore et de sanctis. [Coloniae, Johannes Koelhoff c. 1482]], 2°. M. L. Polain, Catalogue des livres impréimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique, Bruxelles 1932., - Polain 3042. Współopr. [B] Caesarius de Heistrbach, Dialogus milaculorum. Köln, Io. Koelhoff, 1481, 2°; [B:] IP 1368. Współopr. [C] Pseudo-Albertus Magnus, De abundantia exemplorum, [Ulm, Io. Zaier, non ante 1478, non post 20 VI 1481], 2°; [C:] IP 130. BKKKiel. sygn. K.00154 adl.

²⁷⁷ Hieronymus s., Epistolae. P. I-II, Basel, Nic. Kessler, 8 VIII 1489, 2°; BKKKiel. sygn. K.00188; IP 2790. [Księgozbiór prywatny - Jan z Kielc.] [Na początku jest tytuł „Prima pars”.] Por. aneks nr 8, 9, 68.

²⁷⁸ N. m. okr. Por. aneks nr 14, 111.

²⁷⁹ [A] Annotationes Margaritarum Decretalium. Ed. Sebastianus Brant. [Basel, Nic. Kessler, ca 1496], 2°; [A:] IP 3601. Współopr. [B] Andreae Ioannes, Super arboribus consanguinitatis, affinitatis et cognationis spiritualis et legalis, cum commento Henrici Greve. [Leipzig, Mart. Landsberg, non ante 1498], 2°; [B:] IP 309. Współopr. [C] Modus legendi abbreviaturas cum aliis tractatibus iuridicis. Strassburg, s. typ., 20-30 VIII 1499, 2°; [C:] IP 3822. BKKKiel. sygn. K.00157.

²⁸⁰ Lumen animae, seu liber moralitatum. Ed. Mathias Ferinator. [Strassburg Typ. Legendae Aureae] 22 III 1482, 2°, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach (dalej BWSD Kielce) sygn. XV.123, IP 3492. [Księgozbiór prywatny – Florian Piltowski.]

²⁸¹ Iacobus de Voragine OP, Legenda aurea. [Strassburg, Typ. Legendae aureae] 1482, 2°; BKKiel. sygn. K.00163; IP 2991. [Drugi egzemplarz Legenda aurea (sygn. K.00164) zachowana w bibliotece kapitulnej posiada znak własnościowy kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego (+1602).]

²⁸² [n. m. okr. wyd., np.] Hugo de Prato Florido, Sermones dominicales super evangelia et epistolae, [Stassburg] s. typ. [ca 1472], 2°; IP 2878.

25. Breviarium Cracovien[se] vetus et lacerum²⁸³.
26. Breviarium pergameneum vetus²⁸⁴.
27. Peciurlis[?] repituio[?] cois. Utriusq[ue] lexis²⁸⁵.
28. Parochiale curatorum²⁸⁶.
29. Sermones quadragesimales – Biga salutis²⁸⁷.
30. Psalterium Brunonis²⁸⁸.
31. Interrogatorium sive confessionale Bartholoma[e]i de Chaimis in eodem Roscu. Memoriale divinos eloquorum²⁸⁹.
32. Tractatus de instructiones[i]mpli[ci]um confesso[rum] Antonini Archiep[iscop]i Flor[entini], in eodem Confessionale Bartholom[a]ei de Chaymis, in eodem tractatus De efficatia aqua[e] benedicta[e]²⁹⁰.
33. Manipulus curatorum²⁹¹.
34. Pomeriu[m] sermonu[m] de s[an]ctis pars hiema[li]s²⁹².

²⁸³ [Breviarium Cracoviense [...], Jan Haller, Kraków 1508, 2°.] BWSK Kielce sygn. 02288. [Księgozbiór prywatny - Maciej z Końskich.] Por. aneks nr 26.

²⁸⁴ Breviarium secundum rubricam Cracoviensem, XV wiek; BWSK Kiel. sygn. R1 5; źródło: R. Nir, *Katalog rękopisów Biblioteki Seminarium Duchownego w Kielcach*, ABMK, 40 (1980) s. 348 [20]. Por. aneks nr 25.

²⁸⁵ n. m. okr.

²⁸⁶ [A] Lochmaier Michael, Parochiale curatorum. [Norimbergae, Frid. Creussner, non ante 1493], 4°; [A:] IP 3437. [B] Nicolaus de Hanapis [Pseudo-Bonaventura], Biblia pauperum. [Strassburg, Io Prüss] 1490, 4°; [B:] IP 3941. [C] [Hermanus Torrentinus], Elucidarius carminum et historiarius vel Vocabularius poeticus, impressum Deventeriae per me Richardum Pafract anno Domini 1500, 4°; [C:] (L. Hain, *Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel accuratius recensentur*. Vol. 1-2, Stuttgartiae-Lutetiae Parisiorum 1826-1838. W. A. Copinger, *Supplement to Hains Repertorium Bibliographicum*, p. 1-2, Berlin 1926. – dalej H, C). HC 11645. BKKKiel. sygn. K.00127. [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

²⁸⁷ [n. m. okr. wyd.] Osvaldus de Lasco. Sermones de sanctis. Biga salutis intitulati. Hagenau, Henricus Gran pro Io. Rynman, 14 VII 1499, 4°, IP 4067.

²⁸⁸ Psalterium, Lat. Ed. Bruno ep. Herbipolensis [Beati Brunonis ex doctorum dictis collectum]. Per Antonium Koberger impressum. [Norimbergae] anno incarnatione deitatis 1497, 4°; BKKKiel. sygn. K.00128; IP 4616. Por. aneks nr 88.

²⁸⁹ N. m. okr. Por. aneks nr 32.

²⁹⁰ [A] Antonius Florentinus OP, Confessionale: Defecerunt, Lat. – Ioannes Chrysostomus: Sermo de poenitentia, [Mainz, Peter Schöffler, ca 1475], 4°; [A:] IP 393. Współopr. [B] Bartholomeus de Chaimis OFM, Confesionale [...], p[er] Peter[um] Schöffler, in nobili urbe Moguntia anno D[omi]ni 1478, 4°; [B:] IP 1507. Współopr. [C] Ioannes de Turre-cremato OP, De efficacia aque benedictae, [Urach, Conr. Fyner, ca. 1481], 4°; [C:] IP 5418. BKKKiel. sygn. K.00114.

²⁹¹ [A] Guido de Monte Rotheri, Manipulus curatorum, [Martinus Flach], Argentinae [Strassburg] anno D[omi]ni 1487 10 die mensis Maii, 4°; [A:] IP 2587. Współopr. [B] Nicolaus de Blonie, Tractatus sacerdotalis de sacramentis, [Typographus Jordani = Georgius Husner], Argentinae [Strassburg] 18 VI 1487, 4°; [B:] IP 3926. BKKKiel. sygn. K.00115 adl. [Księgozbiór prywatny - Stanisław z Bodzentyna.]

²⁹² n. m. okr. Por. aneks nr 76, 82, 87.

35. Senten[t]ia[rum] Petri Lombardi²⁹³.
36. Summa pe[cca]tor[um] Caietani²⁹⁴.
37. Homiliae Clichtovei pars 3²⁹⁵.
38. Haimonis homilia pars hiemalis²⁹⁶.
39. Quadragesimale de folio[!] prodigo[?]²⁹⁷.
40. D[ivi]norum off[ici]orum Rationale Guilhelmi Du[ra]nti²⁹⁸.
41. Vita s[an]cto[rum] in pergaminis scriptae²⁹⁹.
42. Biblia sacra in pergamino scripta³⁰⁰.
43. Sermones de t[em]p[or]e et moralisationes duae [nieczyt.] creatura cum pergam[e]nei scripti³⁰¹.
44. Agenda vetus pergamenea scripta³⁰².
45. Gurra[!] super Lucam scriptus³⁰³.
46. Lucas, super Evangelia [nieczyt.] scriptus³⁰⁴.
47. Sermones de t[em]p[or]e et de sanctis auctore incerto³⁰⁵.

²⁹³ [n. m. okr. wyd., np.:] Petrus Lombardus, Sententiarum libri IV, cum conclusionibus Henrici de Gorichen et Problematis s. Thomae Articulisque Parisiensibus. Basel Nicolaus Kessler 1489 29 XI. 2°; Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk (dalej BKór.) sygn. Inc.F.130. [Por. aneks nr 74.]

²⁹⁴ [A] Cajetanus Thomas de Vio, Summa peccatorum [...], in aedibus honesti Petri Quentell, Coloniae anno virginis partus 1529 mense Martio, 8°. [B] Herborn Nicolaus OFMObs, In psalmum septuagesimum octavum enarratio lamentatoria [...], apud Petrum Quentell, Coloniae anno 1529, 8°; BKKKiel. sygn. K.0026 adl. [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

²⁹⁵ Clichtoveus Iudocus, Homiliarum [...] tripartitarum pars tertia, quae indifferenter est variis de rebus [...], ex Officina Eucharii [Cervicorni], Coloniae anno 1535, 8°; BKKKiel. sygn. K.0073/III; [Księgozbiór prywatny - Stanisław z Bodzentyna.]

²⁹⁶ Haymon, Homiliarum nunc quarto dilige[n]tissime excusarum [...] pars hyemalis [...], impensis M. Gotfridi Hittorpn., apud inelytam Coloniā Agripina. mense Februario anni 1537, Paulo III, Carolo V, Ferdinando I, orbi Christiano psidentibus., 8°; BKKKiel. sygn. K.0043. [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

²⁹⁷ [n. m. okr. wyd., np.:] Quadragesimale viatoris [Augsburg, Monasterium ss. Udalrici et Afrae, non post 1476], 2°, IP 4638.]

²⁹⁸ Duranti Guillelmus, Rationale divinatorum officiorum. Nürnberg, Ant. Koberger, 19 IV 1480, 2°; BKKKiel. sygn. K.00190; IP 2019. Por. aneks nr 84. [Księgozbiór prywatny - Maciej z Żarnowca.]

²⁹⁹ n. m. okr. Rękopis nie zachował się.

³⁰⁰ n. m. okr. Rękopis nie zachował się. Por. aneks 83, 112.

³⁰¹ n. m. okr.

³⁰² n. m. okr. Rękopis nie zachowała się.

³⁰³ Jest to Ms.29. Nota tytułowa, XVI w. - „Gorra super Lucam” „W katalogu Wolnego – Nicolaus Gorra, Commentarius super evangeliam sancti Lucae oraz inne.

³⁰⁴ Jest to Ms.27, lub Ms.22. Ms.27 - nota tytułowa, XV w. - „Magistri Luce de Koszmin super evangelia dominicalia” W katalogu Wolnego – Lucas de Magna Koźmin, Postilla super evangelia dominicalia oraz inne. Kodeks Ms.27 – księgozbiór prywatny Stanisława z Jankowic. Ms.22 – (wg. Wolnego -) Lucas de Magna Koźmin, Postilla super evangelia dominicalia usque ad dominicam 3 p. Pent.

³⁰⁵ Jest to Ms. 4. Nota XVI w. - „[Sermon]es de tempore et de s[an]ctis auctore incerto 1571 November 26.” Inwentaryzujący w 1598 roku przepisał notatkę z 1571, która określała zawartość

48. Prefatio de Mamotrae[c]tu³⁰⁶.
49. Postilla sup[er] ep[isto]las d[o]m[ini]cales Mathi[a]e magistri de Lecznita[!]
scripta³⁰⁷.
50. Postilla scripta [nieczyt.]³⁰⁸.
51. Postilla scripta super evangelia³⁰⁹.
52. Psalteriu[m] Augustini co[m]pendium scriptu[m]³¹⁰.
53. Sermones p[er] d[o]m[ini]cis diebus Wilhelmi cancelarii Parisien[sis] scrip-
tae³¹¹.
54. Libellus Aureae linguae dictus, scriptus in pergamine³¹².
55. Sermones de t[em]p[or]e et de s[an]ctis aut[h]ore incerto scripti³¹³.
56. Sermones Peregrini scriptae³¹⁴.
57. Sermones [super] ep[isto]las date p[er] dominum Stanislau[m] de Jankowice
scripta[e]³¹⁵.
58. Linea salutis scripta³¹⁶.

treściową woluminu. W katalogu Wolnego – Lucas de Bitondo, Sermones de tempore. Por. nr 55.

³⁰⁶ Marchesinus Ioannes, Mammotrectus super Bibliam, [Strassburg, Typ. Henr. Ariminensis = Ge. Reyser, ca 1472], 2°; BWSK Kielce sygn. XV.F. 159; IP 3585. [Księgozbiór prywatny Macieja z Żarnowca. Mammotrectus został włączony do biblioteki kap. Kiel. w 1494 r.] [W zachowanym druku tekst rozpoczyna się od - „Incipit prefatio mammotrectu”.]

³⁰⁷ Jest to Ms. 5. W katalogu Wolnego – Mathias de Legnica, Postilla parva super epistolas dominicales.

³⁰⁸ n. m. okr.

³⁰⁹ Jest to Ms.12. Inwentaryzujący przepisał hasła z oryginalnego (XVw.) incipitu rękopisu „Postilla [...] super ev[ange]lia dominicalia.” W katalogu Wolnego – Conradus de Waldhausen, Postilla super evangelia dominicalia.

³¹⁰ Być może jest to Ms. 7. W katalogu Wolnego min. - Pseudo-Augustinus, Liber de vita christiana.

³¹¹ Jest to Ms. 3. Nota (XVI w.) – „[nieczyt.] Vilhelmi cancelarii Pari[siensis]”. Inną ręką (XVI w.) - „Sermones pro dominicis diebus.” Razem złożone dwa napisy dają informację: „Sermones pro dominicis diebus Vilhelmi cancelarii Pari[siensis]”. W katalogu Wolnego – Guilelmus Peraldus, Sermones super evangelia dominicalia oraz inne.

³¹² n. m. okr. Rękopis nie zachowała się.

³¹³ Jest to Ms.21. Nota XVI w. – „Sermones de t[em]p[or]e et de s[an]ctis 1571 November 26 authoris incerti.” Inwentaryzujący w 1598 roku przepisał notatkę z 1571, która określała zawartość treściową woluminu. W katalogu Wolnego – Joannes Militius de Kroměříž, Sermones de tempore et de sanctis, pars aestivalis oraz inne. Kodeks Ms.21 – Księgozbiór prywatny Stanisława z Jankowic. Por. aneks nr 47.

³¹⁴ Jest to Ms.2. W rękopisie nota tytułowa, XVI w. - „Sermon[es] de s[an]ctis.” W katalogu Wolnego – Peregrinus de Opole, Sermones de sanctis oraz inne.

³¹⁵ Jest to Ms.14. Inwentaryzujący kierował się informacjami noty zamieszczonej na początku rękopisu - „Dicta magistri Moravi super epistolas” (XV w.) W katalogu Wolnego – Henricus de Frimaria, Sermones super epistolas dominicales oraz inne. Kodeks Ms.14 – księgozbiór prywatny Stanisława z Jankowic. Por. aneks nr 67.

³¹⁶ Jest to Ms.28, lub Ms. 31. W katalogu Wolnego te dwa kodeksy zawierają jako pierwsze dzieło – Hieronimus de Praga, Linea salutis aeternae.

59. Postilla de t[em]p[or]e a d[omi]no Stanislao de Iancowice scripta³¹⁷.
60. Homiliae de tempore auctore incerto scriptae³¹⁸.
61. Expositiones evangelio. mag[ist]ri Hugonis scriptae³¹⁹.
62. Se[cun]d[a]e partis, Militi, a d[omino] Sta[nislao] de Jankowice scriptae³²⁰.
63. Liber Novi testamenti scriptus³²¹.
64. Lombardica historia sive Legenda de s[an]ctis³²².
65. Mamotrectus scriptus³²³.
66. Sum[m]a virtutu[m] et vitiis scripta³²⁴.
67. Homiliae de t[em]p[or]e evange. a d[omino] Sta[nislao] de Jankowice scrip[tae]³²⁵.
68. D[ivi] Hier[onymi] duo tomi³²⁶.
69. L[y]ra 4 partes³²⁷.

³¹⁷ Jest to Ms.23. W katalogu Wolnego – Postilla super epistolas dominicales (Postilla de tempore) oraz inne. W kodeksie Ms.23 znajduje się nota świadcząca, że rękopis ten został przekazany kapitule przez Stanisława z Jankowic; ponadto tą samą ręką zapisana jest nota (XV w.) określająca treść: „Posilla de t[em]p[or]e”. Inwentaryzujący w 1598 przepisał do inwentarza piętnastowieczną notatkę, którą przeczytał na rękopisie. Kodeks Ms.23 – księgozbiór prywatny Stanisława z Jankowic.

³¹⁸ Jest to Ms.24. Nota proveniencyjna XVI w. - „1571 Novemb[er]. Liber eccl[esi]a[e] collegiatae S[anctae] Mariae Kielcen[sis].” Nota tytułowa, XVI w. - „Homilae de t[em]p[or]e auctore incerto.” Inwentaryzujący w 1598 przepisał do inwentarza szesnastowieczną notatkę, którą przeczytał na rękopisie. W katalogu Wolnego – Antoninus de Parma, Postilla super evangelia et epistolas dominicales, oraz inne.

³¹⁹ Jest to Ms. 30. W katalogu Wolnego – Hugo a Sancto Caro, Postilla super evangelia dominicalia oraz inne.

³²⁰ Jest to Ms.10. Nota tytułowa, XV w. - „Secunde partis Milicij liber iste et alij due [...] Stanislai de Chotel alias de Jancowicze”. W katalogu Wolnego – Joannes Militius de Kroměříže, Sermones de tempore et de sanctis oraz inne. Kodeks Ms.10 - księgozbiór prywatny Stanisława z Jankowic.

³²¹ Jest to Ms. 6. W katalogu Wolnego – Registrum lectionum et evangeliorum dominicalium. Glossa super Novum Testamentum. Vocabula ex evangelii dominicalibus. Por. aneks nr 106.

³²² Por. aneks nr 23.

³²³ Jest to Ms.11. W katalogu Wolnego – Joannes Marchesius, Mamotrectus seu dictionarium vocabulorum biblicorum pars I, II oraz inne.

³²⁴ Jest to Ms. 9, lub Ms.15. W katalogu Wolnego – Guilelmus Peraldus, Summa de virtutibus et vitiis, (Ms. 9). W katalogu Wolnego – Summa de virtutibus abbreviata, (Ms.15). „Vitiis” w zapisie wizytatora to argument za Ms 9.

³²⁵ Jest to Ms.19. W katalogu Wolnego – Guilelmus Peraldus, Sermones in epistolas dominicales oraz inne. Kodeks Ms.19 - księgozbiór prywatny Stanisława z Jankowic. Por. aneks nr 57.

³²⁶ Hieronymus s., Epistolae, pars 1, Parma [Typ. Hieronymi: Epistolae] I) 18 I 1480, II) 15 V 1480, 2°; BKKKiel. sygn. K.00234/I. Hieronymus s., Epistolae, pars 2, Parma [Typ. Hieronymi: Epistolae] I) 18 I 1480, II) 15 V 1480, 2°; BKKKiel. sygn. K.00234/II, IP 2788, . [Księgozbiór prywatny - Marcin Kromer.] Por. aneks nr 8, 9, 19.

³²⁷ Biblia, cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos s. Hieronymi et additionibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering. – Nicolaus de Lyra contra perfidam Iudaeorum. Nürnberg, Ant. Koberger 12 IV 1493. 2°; [prima pars, super Genesim [...]; BKKKiel. sygn. K.00215/I. IP 1047. [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

70. Flavy Iosephi, De bello Iudaico³²⁸.
71. Euseby eccle[siastic]a historia³²⁹.
72. Euseby, De preparatione evangelica³³⁰.
73. Lactantius³³¹.
74. Liber sententiar[i]um³³².
75. Concordantiae maiores³³³.
76. Pomerius de beatae virgine Mariae³³⁴.
77. Concordia orbis³³⁵.
78. Sermones Thesaurii novi, de s[an]ctis³³⁶.

Biblia, cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos s. Hieronymi et additionibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering. – Nicolaus de Lyra contra perfidam Iudaeorum. Nürnberg, Ant. Koberger 12 IV 1493. 2°; [secunda pars, super Esdre. [...]]; BKKKiel. sygn. K.00215/II. IP 1047. [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

Biblia, cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos s. Hieronymi et additionibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering. – Nicolaus de Lyra contra perfidam Iudaeorum. Nürnberg, Ant. Koberger 12 IV 1493. 2°; [tertia pars, super Esaia [...]]; BKKKiel. sygn. K.00215/III. IP10 47 [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

Biblia, cum postillis Nicolai de Lyra et expositionibus Guillelmi Britonis in omnes prologos s. Hieronymi et additionibus Pauli Burgensis replicisque Matthiae Doering. – Nicolaus de Lyra contra perfidam Iudaeorum. Nürnberg, Ant. Koberger 12 IV 1493, 2°; [quinta pars, super evangelia [...]]; BWSD Kielce sygn. XV. F. 154. IP 1047 [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

³²⁸ [n. m. okr. wyd. np.:] Iosephus Flavius, De antiquitate Iudica; De bello Iudaico, Lat. Trad. Rufinus Aquilensis. [Lübeck, Luc. Brandis, 1475/6]. 2°. IP 3278.

³²⁹ [n. m. okr. wyd., np.:] Eusebius Pamphilus Caesariensis, Ecclesiastica historia [...], Hagenaw, impesis. Ioannis Rynman p. Henricu. Gran, vigilia Conceptionis V[i]rginis Marie [7 grudnia] 1506, 2°; (H. M. Adams, Catalogue of books printed in continent of Europe, 1501-1600 in Cambridge libraries. Vol. I-II, Cambridge 1967. Dalej - Adams) Adams E-1088.]

³³⁰ [n. m. okr. wyd., np.:] Eusebius Pamphilus Caesariensis, De evangelica praeparatione, lat. trad. Georgius Trapezuntius. [Venezia] Leon Aurul, 1473, 2°. IP 2097.

³³¹ [n. m. okr. wyd., np.:] Lactantius, L. Coeli Lactanti Firmiani, Divinarum institutionum libri VII. De ira Dei liber I. De officio Dei liber I. Epithome in libros suos liber acephalos. Phoenix. Carmen de Dominica Resurrectione. Carmen de passione Domini. [Basileae, apud Andream Cratandrum, mense Februario anno 1521], 4°. Adams L-18.

³³² Por. nr 35.

³³³ [n. m. okr. wyd., np.:] Concordantiae maiores Sacrae Bibliae [...], Basileae per Ioannem Hervagium anno 1549, 2°; Adams B-1960.

³³⁴ [Pelbartus de Themeswar] OFM, Pomeriu[m] sermonu[m] de Beata Virgine Dei Genitricis vel stellarium corone Beate Virginis [...], imp[r]e is circumspecti viri archibibliopolae Ioannis Rynman de Oringaw in Officina industri Henrici Gran civis in imperiali oppido Hanegau finit feliciter anno virginei part. 1511 in vigilia s[an]ctoru[m] Simonis et Jude ap[osto]lo[rum], 2°; BKKKiel. sygn. K.00149. Por. aneks nr 34, 82, 87. [Była w księgozbiórze kapitulnym w 1571 roku.]

³³⁵ n. m. okr.

³³⁶ [Petrus de Palude] OP, Sermones tam de tempore quam de sanctis inscripti, thesaurus novus, docti cuiusdam Theologi acri iudicio [...], pars aestivalis, ex Officina Melchioris Novesiani, Coloniae anno 1538, 8°; BKKKiel. sygn. K.0069. [Była w księgozbiórze kapitulnym w 1571 roku.]

79. Chri[s]t[om]i sup[er] Math[eum] et Ioanne[m]³³⁷.
80. Polianthea³³⁸.
81. Sermones discipuli³³⁹.
82. Pomerus. de s[an]ctis et de t[em]p[or]e³⁴⁰.
83. Biblia³⁴¹.
84. R[at]ionale divinatoru[m]³⁴².
85. Psalterium Ludolf[!]i³⁴³.
86. Iustiniani, Institutiones³⁴⁴.

³³⁷ [Ioannes Chrisostomus, Opera, 1503[?], [n. m. okr.]; BKKKiel. sygn. K.00187. [Na karcie tytułowej: „Quae in secundo volumine continentur: super Mattheum homiliae, super Johannem homiliae”. Spisujący inwentarz podał, więc początek tytułu.] [Księgozbiór prywatny - Jan z Kielc.]

³³⁸ [Nie można określić, hasło „polyanthea”, było stosowane w wielu różnych tytułach.] [Być może:] Langii Iosephus, Polyanthea novissimarvm novissima. In libros viginti distributae. [...] Studio et opera Iosephi Langii [...], Venetiis, apud haer. I[wydarte], [Okolo 1615 roku.], 2°; Biblioteka Parafii Raków (dalej BP Raków) sygn. 5. [Lub:] Spanner Andreas SJ, Polyanthea sacra [...]. Tomus primus, Augustae Vindelicorum & Dillingae, apud Joannem Casparum Bencard, anno 1715, 2°; BP Raków sygn. 10.

³³⁹ [A] Herolt Joannes OP, Sermones discipuli, [...] impressum in oppido Hagenaw [...] expensis honesti viri Joa[n]nis Rynman de Oringaw [...] Henrici Gran, 1514 mense Augusti, 2°. Współopr. [B] Herolt Joannes OP, Sermones quadragesimales [...] exaratumque p[er] industriusum ac honestu[m] viru[m] Henricu[m] Gran [...] impe[n]si[s] [...] Joannis Rynman do Oringaw [...] in imperiali oppido Hagenaw. anno incarnationis Domini 1517 die v[er]jo 16 Maii, 2°. BKKKiel. sygn. K.00151 adl.

[lub/oraz:] Herolt Joannes OP, Sermones Discipuli de tempore et de sanctis, impressum per Thomam de Campanis et Johannem de la Place. Lugduni anno nostrae salutis 1508, die vero secunda mensie Octobris, 8°; BWSK Kielce sygn.K.00129.

³⁴⁰ [A] Pelbartus de Themeswar OFM, [Sermones Pomerii de tempore pars aestivalis] [...], [...] p[er] industrum Henricum Gran, in imperiali oppido Hagenaw, expe[n]sis ac su[m]ptibus providi Joannis Rynman de Oringaw, anno virginei part. 1503 kal. vero VII Octobris finiu[n]t feliciter, 4s. Współopr. [B] Pelbartus de Themeswar OFM, Sermones Pomerii de sanctis pars aestivalis [...], industri Henrici Gran civis imperialis oppidi Hagenaw in officina cicu[m]specti viri Joannis Rynman, [...] imp[re]ssum anno virginei partus 1504 pridie kalendas februarii finit feliciter, 4°. BKKKiel. sygn. K.00125 adl. Por. aneks nr 34, 76, 87.

³⁴¹ [n. m. okr. egzemplarza, zachowały się trzy, w tymże protokole notowano dwie Biblie drukowane i jedną w manuskrypcie.] [Biblia cum tabula Gabrielis Bruni in forma mutata. Strasburg.] [Io. Grüninger], 26 IV 1497, 2°, IP 1035, BKKKiel. sygn. K.00159.

Biblia sacra utriusque testamenti juxta veterem translationem [...], excusum Norembergae, apud Fridericum Peypus, anno 1530, 2°, BKKKiel. sygn. K.00195.

[Biblia], [n. m. okr.], [XVIw.[?]], 2°; BKKKiel. sygn. K.00214. Por. aneks nr 42, 112.

³⁴² Duranti Guillelmus, Rationale divinatorum officiorum. Nürnberg, Ant. Koberger, 19 IV 1480, 2°; BWSK Kielce sygn. K.00190; IP 2019. Por. aneks nr 40. [Księgozbiór prywatny – Marcin Kromer.]

³⁴³ Ludolfus Cathusianus de Saxonia, I[n] psalterium expositio [...], noviter impressum p[er] Joa[n]ne Moylin, Lugduni 1518 die vero 16 Marcii, 4°; BKKKiel. sygn. K.00141. [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

³⁴⁴ Iustiniani institutiones, Venezia, Oct. Scotus, 18 I 1483, 4°; BWSK Kielce sygn. XV 41; IP 1724.

87. Pomery de s[an]ctis³⁴⁵.
88. Psalteriu[m] Brunonis³⁴⁶.
89. Expositio psalterii d[ivi] Ambrosy³⁴⁷.
90. Loci com[mu]nes theologi[ci]³⁴⁸.
91. Theophilactus sup[er] evang[elia]³⁴⁹.
92. Sermones Haimonis partes duae³⁵⁰.
93. Similia doctorum³⁵¹.
94. Clichtovei partes duae³⁵².
95. Psalterium Flaminis³⁵³.
96. Or[ati]ones[!] Martini Cromeri³⁵⁴.
97. Liber de Eucharistia³⁵⁵.
98. Alfonsus con[tra] ha[er]eses³⁵⁶.
99. Canones concilii Tridentini³⁵⁷.
100. Apologia Novi[c]ampi[ani]³⁵⁸.

³⁴⁵ n. m. okr. Por. aneks nr 34, 76, 82.

³⁴⁶ Por. nr 30.

³⁴⁷ Ambrosius s., *Secunda pars operum beati Ambrosii [...]*, [Basileae, p[er] Joannem Petri de Langendorff, [30] Maii 1506] [?], 4°, BKKKiel. sygn. K.00130. [Wpisana do inwentarza z 1598 r.] [Księgozbiór prywatny - Maciej z Końskich.]

³⁴⁸ Hofmeisterus Ioannes, *Loci communes rerum theologicarum [...]* excudebat Alexander et Samuel Vucissenhorn, Ingolstadii anno 1555, 8°, BKKKiel. sygn. K.0025. [Księgozbiór prywatny - Stanisław z Bodzentyna.]

³⁴⁹ Theophilactus, [...] in quatuor evangelia enarrationes [...] Joanne Oecolampadio interpretate, ex Officina Melchioris Novesiani, Coloniae anno 1541, 8°, BKKKiel. sygn. K.0052. [Księgozbiór prywatny - Stanisław z Bodzentyna.]

³⁵⁰ Haymon, *Homiliarum nunc quarto dilige[n]tissime excusarum [...] pars hyemalis [...]*, impensis M. Gotfridi Hittorpn., apud inclytam Coloniam Agripina. mense Februario anni 1537, Paulo III, Carolo V, Ferdinando I, orbi Christiano psidentibus., 8°, BKKKiel. sygn. K.0043 bis. [Księgozbiór prywatny - Stanisław z Bodzentyna.]

Haymon, *Homiliarum nunc quarto dilige[n]tissime excusarum [...] pars aestivalis [...]*, ex Officina Eucharii Cervicornum, Coloniae 1537, 8°, BKKKiel. sygn. K.0044. [Księgozbiór prywatny - Stanisław z Bodzentyna.]

³⁵¹ n. m. okr.

³⁵² Clichtoveus Iudocus, *Homiliarum [...] tripartitarum pars prima, quae peculiariter est de tempore [...]*, ex Officina Eucharii [Cervicorni], Coloniae anno 1535, 8°, BKKKiel. sygn. K.0073/I. [Księgozbiór prywatny - Marcin z Kielc.]

³⁵³ n. m. okr.

³⁵⁴ Kromer Marcin, *Oratio Martini Cromeri in funere [...] Sigismundi eius nominis primi Polonorum [...] Regis, [...] Cracoviae 1548 [...] apud viduam Hieronymi Vietoris, 8°, E XX, 279.*

³⁵⁵ n. m. okr.

³⁵⁶ Alfonsus de Castro [Zamoriensis] OFMObs, *Adversus omnes hereses libri quatuordecim [...]*, Coloniae, ex officina Melchioris Novesiani, 1549, 2°, BKKKiel. sygn. K.00183. [Księgozbiór prywatny - Jan z Kielc.]

³⁵⁷ [n. m. okr. wyd., np.] *Sacrosancti et oecumenici Concilii Tridentini [...] canones et decreta [...]* Leodii apud Henricum Houium, typis G. Morberii 1577, 12°, BKór. sygn. 14429.

³⁵⁸ Nowopolczyk Wojciech, *Apologia Alberti Novicampiani pro catholica fide et doctrina de veritate corporis Christi Iesu in Eucharistia, de caeterisque sacramentis: Liturgiae item seu Missae*

101. Decret[ales] 2 partes³⁵⁹.
102. Sermones Gabrielis Biel³⁶⁰.
103. Statuta provincialia³⁶¹.
104. Lexicon bibli[cum]³⁶².
105. Homiliae doctoru[m]³⁶³.
106. Novu[m] testam[entum] Erasmi³⁶⁴.
107. Thosanei estivalis pars³⁶⁵.
108. Thopiari 2 tomi³⁶⁶.

sacrificio [...]. Cracoviae Lazarus Andreae 1559, 4°, E XXIII, 201.

³⁵⁹ Gregorius IX, Decretalium copiosum argumentum [na końcu:] Parisius. In sole aureo vici Sorbonici per Udalricu[m] Gering et magistrum Bertholdu[m] Re[m]bolt anno D[omi]ni 1507 die vero XI Februarii, 2°; BWSK Kielce sygn. 003546, Renouard/Moreau I.229.57. Renouard/Moreau – Inventaire chronologique des éditions parisiennes du XVI siècle, par B. Moreau d'après les manuscrits de Ph. Renouard, t. 1-3 (1501-1530), Paris 1972-1985 (dalej Renouard/Moreau).

Gratianus, Decreti huius plenissimum argumentum [...] [na końcu:] [...] Tripatritu[m] Decreti Aurei opus insignae [...] finem accepit in alma Parisiensi Academia expensis et opera Udalrici Gering et magistri Bertholdi Rembolt socios [...] 1507 die vero X Decembris, 2°, BWSK Kielce sygn. 003547, Renouard/Moreau I.228.56.

³⁶⁰ [W wiz. 1727 notowano dwa woluminy z kazaniami tego autora (Kwaśniewski, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze kieleckiej*, s. 415, 419.) Obecnie zachował się jeden, nie wiemy więc, czy ten egzemplarz notował wizytator.] [A] Biel Gabriel, [Sermones dominicales de t[em]p[or]e ta[m] hyemales q[uam] aestivales [...]]. Impensis circumspecti viri Joannis Rynman de Oringau archibibliopolae. In Officina industri Henrici Gran in imperiali oppido Hagenaw civis. Anno virginei partus 1519 tertia die mensis Octobris finiunt feliciter.

De festivitatibus Christi Sermones spectabilis viri Gabrielis Biel Spiren[sis] Theologie Licenciati. De festivitatibus Gloriosissime Virginis Mariae sermones eximii viri Gabrielis Biel [...]. Sermones de sanctis insignioribus Magistri Gabrielis Biel [...]. [na końcu klocka „podsumowanie”:] Sermones de tempore et de sanctis spectabilis viri Joannis Rynman de Oringaw archibibliopole in Officina industri Henrici Gran in oppido imperiali Hanegaw civis. Anno virginei partus 1520 impressi pridie kalen[das] Februarii finiunt feliciter, 4°. Współopr. [B] Biel Gabriel, Sermo seu potius tractatus notabilis atque p[rae]clarus dominice passionis [...], [...] [Hagenaw] iam denuo excuse per Henricum Gran, [...] Ioanne Rynman [...] 1520 pridie kalend. Martii], 4°. BKKKiel. sygn. K.00112 adl.

³⁶¹ [n. m. okr. wyd., np.:] Statuta synodalia et provincialia [Nuremberge expensis Francisci Klose, impr. per Hieronymum Höltzel 1512], 4°; E XXIX, 245-246.

³⁶² Placus Andreas, Lexicon biblicum [...], Coloniae, ex Officina Melchioris Novesiani anno Domini 1536, 2°; BKKKiel. sygn. K.00174; [Księgozbiór prywatny - Stanisław z Bodzentyna.]

³⁶³ Alchuius OSB, Homiliae seu maius sermones sive conciones ad populum praestantissimorum ecclesiae doctorum Hieronymi, Augustini, Ambrosii [...], ex Officina Eucharii Ceruicorni, Coloniae 1530, 2°; BKKKiel. sygn. K.00150. Adams A-642.

³⁶⁴ [Neotestamentum latino-grecum] [Erazm] [n. m. okr.], 8°; Adams B, 1648-1754 [Podaje wiele wydań.]. BKKKiel. sygn. K.0017. Por. aneks nr 106.

³⁶⁵ N. m. okr.

³⁶⁶ [A] Topiarius Dominicus Aegidius OP, Conciones in epistolas et evangelia, quae per sacram Quadragesimam populo in Ecclesia proponi solent [...] e tabulis D. Iacobi Veldii concinnatae [...] locupletatae per D. Aegidium Topiarium [...], apud Antonium Tilenium Brechtanum sub signo Struthio, Antverpiae 1568, 8°; Współopr. [B] Topiarius Dominicus Aegidius OP, Conciones in evangelia et epistolas, quae festis totius anni diebus populo in Ecclesia proponi solent [...] [pars hyemalis],

109. Op[er]a Ovidi³⁶⁷.
110. Catechismus Polonicus Cromeri³⁶⁸.
111. Sum[m]a angelica de cas[s]ibus conscie[ntiae]³⁶⁹.
112. Biblia Hieronimi³⁷⁰.

THE LIBRARY OF THE KIELCE CHAPTER IN LIGHT OF THE INVENTORY OF 1598.

Summary

The article was based on the archival inventory of the Chapter Library of 1598 and on the surviving manuscripts and historical printed documents of the library of the Kielce Chapter. The paper consists of an analytical part and an annex, which includes the edition of the archival source – the inventory. Thanks to the fact that a large part of the manuscripts and printed documents from a historical book collection survived, appropriate titles can be found in the footnotes of the annex. In addition, surviving documents allowed to perform calculations with regard to publishing centers. Most out of the 28 incunabula came from the land of the German language. Only 4 out of the 35 sixteenth-century printed documents came from domestic production (Cracow). The dominance of German printed documents was still maintained.

The analysis of the manuscripts revealed links with the area of Czech and national culture. The invention of printing led to the influx of Western authors. In 1598 the chapter library contained liturgical books: missals, breviaries, agenda, antiphonaries, graduals. The liturgical books came from the tradition of the Diocese of Cracow and show the character of the Divine Office before introducing the books of the reformed Roman liturgy.

In addition to liturgical books, the Chapter library contained typical branches of theology of the time: the Bible and biblical commentaries, texts of the Fathers of the Church, law, theology, pastoral manuals and others. Comparison of manuscripts and printed documents indicates that with the invention of printing the texts of the Fathers of the Church are more numerous, which is also a hallmark of the Renaissance and modern theology. The library of the Kielce Chapter presents interests and changes in theology at the turn of the Middle Ages and modern times.

Translated by Aneta Kiper

[pars aestivalis], e tabulis D. Laurentii a Villavicentio Xeresani elaboratae [...] locupletae per D. Aegidium Topiarium [...], apud Antonium Tilenium Brechtanum sub signo Struthio, Antverpiae 1568; [na końcu:] excudebat Antverpiae Christophorus Plantinus, mense Augusto 1567, 8°; BKK-Kiel. sygn. K.0064. [Księgozbiór prywatny - Florian Piltowski.]

³⁶⁷ [n. m. okr. wyd., np.:] Ovidius Publius, [...] Opera, quae extant, omnia tributa in tomos tres [...], t. 1, Lipsiae impr. Haeredes Io. Steinmanni 1589, 2°, BKór. sygn. 14048.

³⁶⁸ Kromer Marcin, Catecheses. To jest napomnienia i nauki każdemu człowiekowi krześcijańskiemu a osobliwie pasterzom, którym jest zlecona opieka duszna [...] w Krakowie w drukarni Mikołaja Scharffenberga roku pańskiego 1570, 4°. E XX, 277.

³⁶⁹ Angelus de Clavasio, Sum[m]a Angelica de casius. constientiae [...], impensis providi Ioannis Rynman de Oringaw [...] necnon Ioannis Knoblauch civis incltyae urbis Argentinae, in officina industry Renati Beck [...], impressa Argentinae 1513 pridie kal. Septembris, 4°; BKKKiel. sygn. K.00148. [Była w księgozbiórze kapitulnym w 1571 r.] [Księgozbiór prywatny - Florian Piltowski.] [Por. aneks nr 14, 20.]

³⁷⁰ Por. aneks nr 42, 83.